

Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України
Відділ андрагогіки

АНІЩЕНКО Олена Валеріївна

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ АНДРАГОГА

методичні рекомендації

Київ – 2022

УДК 378.1

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (протокол № 16 від 27 грудня 2022 року)

Рецензенти:

Баніт О.В. – доктор педагогічних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник (Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України).

Цюняк О.П. – доктор педагогічних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника).

Аніщенко О.В.

Професійна компетентність андрагога: методичні рекомендації. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2022. 86 с.

Методичні рекомендації уособлюють інформаційно-методичний супровід програми підвищення кваліфікації «Професійна компетентність андрагога» для наукових, науково-педагогічних, педагогічних працівників, представників громадських організацій. Видання містить інформаційні матеріали до лекційних занять з курсу, окремі завдання для самостійного опрацювання за модулями: «Розвиток компетентностей особистості у дорослому віці: теоретичні основи», «Андрогог як фахівець у сфері освіти і навчання дорослих: компетентнісний вимір», «Неперервна освіта як ресурс розвитку професійної компетентності андрогогів в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти».

Адресовано керівникам, науковим, науково-педагогічним, педагогічним працівникам закладів вищої, післядипломної освіти, педагогічному персоналу закладів неформальної освіти дорослих, представникам громадських організацій, майбутнім педагогам та іншим зацікавленим особам.

© Аніщенко О.В.

© Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП

4

РОЗДІЛ I

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДО ОКРЕМИХ ЛЕКЦІЙНИХ, СЕМІНАРСЬКИХ, ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ І САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Змістовий модуль 1. Розвиток компетентностей особистості у дорослому віці: теоретичні основи

- 1.1. Актуалітети психолого-педагогічного наукового дискурсу з проблематики «компетентності» й «компетенцій» 5
- 1.2. Психологічні механізми розвитку ключових компетентностей дорослих 8

Змістовий модуль 2. Андрагог як фахівець у сфері освіти і навчання дорослих: компетентнісний вимір

- 2.1. Професіоналізм андрагога 13
- 2.2. Професійна діяльність андрагога: рольові позиції 17
- 2.3. Сутність і структура професійної компетентності андрагога 21
- 2.4. Комунікативна компетентність андрагога 27
- 2.5. Цифрова компетентність андрагога 32
- 2.6. Гендерна компетентність андрагога 37
- 2.7. Рефлексивна компетентність андрагога 41

Змістовий модуль 3. Неперервна освіта як ресурс розвитку професійної компетентності андрагога в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти

- 3.1. Андрагог як суб'єкт освіти і навчання 45
- 3.2. Професійний розвиток і саморозвиток андрагога як складник неперервної освіти / ціложиттєвого навчання 60

РОЗДІЛ II

МАТЕРІАЛИ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

- Презентації: тематика, рекомендації щодо підготовки та оприлюднення 69
- Есе: тематика, рекомендації щодо написання 74
- Дослідницькі завдання, запитання для дискусій 77
- Тестування 80
- СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ** 80
- ДОДАТКИ** 82

ВСТУП

Методичні рекомендації є складником інформаційно-методичного супроводу навчальної програми «Професійна компетентність андрагога» курсу підвищення кваліфікації наукових, науково-педагогічних, педагогічних працівників, представників громадських організацій (Київ: ІПОД імені Івана Зязюна НАПН України, 2021).

Містить інформаційні матеріали до лекційних занять з курсу, завдання для самостійного опрацювання за модулями: «Розвиток компетентностей особистості у дорослому віці: теоретичні основи», «Андрогог як фахівець у сфері освіти і навчання дорослих: компетентнісний вимір», «Неперервна освіта як ресурс розвитку професійної компетентності андрогогів в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти».

Адресовано науковим, науково-педагогічним, педагогічним працівникам і керівникам закладів вищої, післядипломної освіти, педагогічному персоналу закладів неформальної освіти дорослих, представникам громадських організацій, майбутнім педагогам та іншим зацікавленим особам.

РОЗДІЛ І

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДО ОКРЕМИХ ЛЕКЦІЙНИХ, СЕМІНАРСЬКИХ, ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ І САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Змістовий модуль 1

РОЗВИТОК КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ У ДОРΟΣЛОМУ ВІЦІ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ

1.1. Актуалітети психолого-педагогічного наукового дискурсу з проблематики «компетентності» й «компетенцій»

Поняття «компетентний» стосується особи, яка володіє компетенцією, і є оцінною категорією щодо ефективного виконання своїх повноважень або функцій. Компетентним є той, хто має достатній рівень знань / достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований; має певні повноваження; повноправний, повновладний¹.

У нормативних документах компетентність тлумачиться як:

- «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» (Закон України «Про освіту», 2017)²;
- «здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей»; результати навчання – як «знання, вміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми (програмні результати навчання) або окремих освітніх компонентів»

---

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.; Новий тлумачний словник української мови(у трьох томах). том 1, А К. Укладачі: В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. Київ: АКОНІТ, 2006. 926 с.

² Закон України «Про освіту» від 5.09.2017 р. № 2145-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

(Закон України «Про вищу освіту», 2014)³.

Зазначимо, що у довідкових джерелах⁴ поняття «компетентність» висвітлюється як обізнаність, поінформованість, авторитетність. В українській мові компетентність тлумачиться як якість, що дозволяє (або навіть дає право) вирішувати певні завдання, ухвалювати рішення, формулювати судження у певній галузі тощо. В основу означеної якості покладено знання, обізнаність, досвід соціально-професійної діяльності людини. Компетентність розглядається як характеристика особистісних якостей людини, володіння компетенцією⁵. Отже, йдеться про уособлення інтегрованої якості особистості, здатність продуктивно виконувати діяльність у певних сферах, які є соціально значущими, на основі здобутих знань, умінь, навичок, досвіду, ставлень і цінностей⁶. Як інтегративне утворення особистості, що поєднує сукупність знань, умінь, навичок, досвіду та особистісних якостей, професійна компетентність зумовлює прагнення, готовність і здатність особистості:

- розв'язувати проблеми і завдання, що виникають в реальних життєвих ситуаціях, усвідомлюючи при цьому значущість предмету і результату діяльності;
- діяти у складній ситуації та вирішувати професійні завдання з високим ступенем невизначеності;
- досягати більш якісного результату праці, усвідомлювати ставлення до професії як до цінності.

Водночас зарубіжні дослідники пропонують тлумачити компетентності як здатності успішно задовольняти індивідуальні або соціальні потреби, здійснювати діяльність, виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність вибудовується на поєднанні взаємовідповідних практичних навичок, пізнавальних ставлень, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь, – усього того, що

---

³ Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155618>

⁴ Словник іншомовних слів / уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. Київ: Наукова думка, 2000. 680 с.

⁵ Головань М. М. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. Вища освіта України. 2008. №3. С. 23-31.

⁶ Марущак О.М. Поняття компетентності у педагогічній діяльності. Креативна педагогіка: [наук.-метод. журнал]. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся». Житомир, 2016. Вип. 11. С. 97 – 108.

можна «мобілізувати» для активної дії. Компетентність розвивається через дії та взаємодію у формальній, неформальній та інформальній освіті. Набуття, розвиток компетентностей пов'язані з докладанням особистих зусиль, а також залежать від наявності сприятливих матеріальних, інституційних умов, соціального середовища й відповідних соціальних домовленостей⁷.

Поняття «компетенція» уособлює коло повноважень будь якої організації або особи; коло питань, з яких дана особа має певні знання, досвід, повноваження⁸. Як свідчать результати здійсненого М. Головань⁹ аналізу довідкових джерел, поняття «компетенції» відображає переважно соціальний бік діяльності суб'єкта, й фіксує коло заданих ззовні та запропонованих цілей і способів діяльності. Так, у професійній діяльності компетенція суб'єкта визначається посадовими обов'язками й посадовою інструкцією, а в системі освіти – цілями навчальної діяльності суб'єкта освіти і навчальним планом. Поняття «компетентний» стосується особи, яка володіє компетенцією, є оцінною категорією щодо ефективного виконання своїх повноважень або функцій. Компетентність уособлює якість, характеристику особи, яка дозволяє або дає їй право вирішувати певні завдання, ухвалювати рішення, формулювати судження у певній галузі. В основу цієї якості покладено знання, обізнаність, досвід соціально-професійної діяльності людини¹⁰. Окремі науковці розглядають компетентність як сукупність компетенцій («competence» (англ.) – уміння, здатність; компетенція, компетентність, здатність))¹¹.

Упровадження компетентнісного підходу в освіті дорослих актуалізує доцільність розроблення та впровадження нових галузевих стандартів,

---

⁷ Rychen D. S., Salganik L. H. Definition and selection of competences (DeSeCo): theoretical and conceptual foundations: strategy paper. DEELSA/ED/CERI/CD(2002)9. For Official Use. JT00132752. DeSeCo Secretariat, 07-Oct-2002. P. 8-9. <https://www.voced.edu.au/content/ngv%3A9408>

⁸ Словник іншомовних слів / уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. Київ: Наукова думка, 2000. 680 с.

⁹ Головань М. М. Компетенція та компетентність: семантико-термінологічний дискурс. Наукова діяльність як шлях формування професійних компетентностей майбутнього фахівця. Матеріали II міжвузівської науково-практичної конференції 1-2 грудня 2011 р. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2011. С. 22-23.

¹⁰ Головань М. М. Цитований твір.

¹¹ The concise Oxford Russian dictionary / Russian-English, edited by Marcus Wheeler and Boris Unbegaun; English-Russian, edited by Paul Falla; thematic wordfinder prepared by David Taylor; guide to exploring the Internet prepared by Geoffrey Rolfe. Oxford; New York: Oxford University Press, 1998. 476 p.

забезпечення міждисциплінарних, інтегрованих вимог до результатів освітньої діяльності, їх наближення до потреб суспільства і вимог ринку праці.

1.2. Психологічні механізми розвитку ключових компетентностей дорослих

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки та освітньої практики компетентнісний підхід в освіті дорослих має передбачати «перехід від традиційного розгляду структури компетентностей та їх змістовного наповнення до вивчення процесів індивідуалізації професійного розвитку кожної особистості на компетентнісних засадах на основі моделювання», що дозволить обґрунтувати й зреалізувати індивідуалізовану компетентнісно орієнтовану модель розвитку кожної людини упродовж життя¹².

Важливого значення набувають психологічні механізми розвитку ключових компетентностей дорослих: рефлексія здатностей; особистісна й професійна ідентифікація; екстеріоризація домінуючих факторів професійної мотивації (в межах компанії); інтеріоризація цінностей компанії; трансформація знань, умінь і навичок у ключові компетентності (на основі досвіду). Деталізуємо кожний психологічний механізм розвитку ключових компетентностей у дорослому віці¹³.

Рефлексія є механізмом осмислення й переосмислення минулого, пізнання теперішнього та передбачення майбутнього. За М. Марусинець, рефлексія дає цілісне уявлення, знання про зміст, способи та засоби своєї діяльності, дає змогу критично ставитися до себе і своєї діяльності; робить людину суб'єктом своєї активності. Отже, найважливішою особливістю рефлексії є здатність особистості у дорослому віці керувати власною активністю, переключатися на нові механізми у зв'язку зі зміною цілей, задач, стратегій, умов діяльності. Науковцем доведено, що проблема рефлексії розглядається¹⁴:

---

¹² Луначек В. Компетентнісний підхід як методологія професійного розвитку працівника освіти. Нова педагогічна думка, 2020, 2 (102), 37-44. <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2020-102-2-37-45>

¹³ Помилуйко В.Ю. Психологія розвитку ключових компетентностей у дорослому віці: дис. ... дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07; Національний пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2020.

¹⁴ Марусинець М.М. Професійна рефлексія як чинник професійного самовизначення майбутнього педагога початкових класів. Вісник післядипломної освіти. 2009. Вип. 11 (1). С. 135–143.

– при вивченні мислення, коли людина виявляє умови і основи системи власних знань і мислення, набуває здатності мислити про те, як мислить, знати те, що знає (інтелектуальна рефлексія або рефлексія мислення);

– при вивченні самосвідомості, при самовизначенні суб'єкта щодо власного уявлення про себе, коли встановлюються внутрішні орієнтири і способи розмежування «Я» й «не Я», коли людина стає сама для себе об'єктом управління, а рефлексія стає основним засобом саморозвитку, умовою і способом особистісного зростання (особистісна рефлексія);

– у процесах комунікації і кооперації, тобто спільних діях та їх координації, коли рефлексія є способом розуміння себе через іншого, коли партнери не лише прогнозують дії один одного, а й, коректуючи свої дії, можуть впливати на іншого (міжособистісна або соціальна рефлексія).

Інтелектуальна та особистісна рефлексія є засобом адекватної самооцінки і передумовою самоконтролю, самовиховання, саморегуляції, що забезпечує постановку адекватних цілей, які відповідають здібностям особистості. Міжособистісна рефлексія спрямована на іншу людину – партнера спільної діяльності, що відіграє значну роль у взаємодії з іншими людьми та управлінні персоналом організації¹⁵.

Ідентифікація як механізм ототожнення себе з іншими людьми дозволяє засвоювати різні соціально-прийнятні норми поведінки. Особистісну ідентифікацію прийнято розглядати як набуття особистісних характеристик іншої людини, відтворення поведінкових або символічних форм, до яких належать дії суб'єкта ідентифікації. За Ервіном Гофманом (E. Goffman), «розуміння людиною себе самої залежить не лише від того, як вона себе описує, але й від тих зразків, які вона наслідує». Особистісну ідентифікацію як психологічний механізм можна розглядати як перелік характеристик і здатностей, що доводять дорослій людині її унікальність¹⁶.

---

¹⁵ Помилуйко В.Ю. Психологія розвитку ключових компетентностей у дорослому віці: дис. ... дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2020.

¹⁶ Помилуйко В.Ю. Цитований твір.

У дорослому віці провідною для людей стає професійна діяльність. Зазвичай професійну ідентичність в українському науковому дискурсі розглядають як складову соціальної ідентичності та як складову психології професіонала. Професійна ідентифікація передбачає наслідування професійних дій зразка (об'єкта) ідентифікації (В. Помилуйко). Нам імпонує умовивід ... про те, що потреби, інтереси, установки та інші сутнісні характеристики особистості, що реалізуються у процесі професійного шляху, є елементами професійної ідентичності, а засобами досягнення професійної ідентичності стають відповідні знання й здібності, що забезпечують реалізацію активності, спрямованої на досягнення професійної ідентичності. Науковець переконливо доводить, що професійна ідентичність можна тлумачити як «інтегративний показник особистості, в якому синтезовано (більшою чи меншою мірою) як і реальні здатності, так і певні інтенції, що можуть розгорнутися в реальну структуру при ідеальному збігові обставин» та наголошує на доцільності виокремлення у професійній ідентичності й функціональної, й екзистенційної відповідності людини і професії¹⁷.

Орієнтація на конкретну особу в професії передбачає вивчення її досвіду, набуття не тільки стійких вмінь і навичок професійної діяльності, але й ключових компетентностей, що визначають основні підходи до роботи. Процес професійної ідентифікації є відображенням суб'єктивної активності особистості дорослого віку щодо перетворення навколишньої дійсності, вивчення професійного досвіду, можливостей роботи в команді¹⁸.

Важливого значення набуває можливість *екстеріоризації* співробітниками їх домінуючих факторів професійної мотивації в межах організації (систему мотивів або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки). Співробітник, який не має можливості задовольнити свої провідні

---

¹⁷ Зливков В.Л. Розробка концепції становлення професійної ідентичності у контексті цивілізаційних викликів сучасності: проблеми і перспективи. Становлення ідентичності фахівця : [монографія] / Г. О. Балл, В.Л. Зливков, С. О. Копилов [та ін.]; за ред. В. Л. Зливкова. Київ; Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. <https://core.ac.uk/download/pdf/32309682.pdf>

¹⁸ Помилуйко В. Ю. Психологічні механізми розвитку ключових компетентностей у дорослому віці. Психологія: реальність і перспективи. 2017. Вип. 8. С. 225-230. http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2017_8_52

потреби в компанії, зазвичай втрачає до неї лояльність та перестає себе з нею ідентифікувати.

Інтеріоризацію можна відобразити як процес формування внутрішніх структур людської психіки завдяки засвоєнню зовнішньої соціальної дійсності (норм, цінностей, ідеалів тощо). У процесі професійного навчання дорослих механізм ціннісної інтеріоризації забезпечує усвідомлення особистістю цінностей компанії та загальнолюдських цінностей. Зовнішні ознаки професії та ціннісні установки компаній, де працюють фахівці, осмислюються ними через призму особистісних цінностей. На основі такої інтеріоризації формуються світогляд, що відповідає узагальненим нормативним суспільним цінностям. Формування власної системи цінностей на основі суспільних і професійних відкриває особистості можливість бути визнаною в суспільстві як їх носія¹⁹.

За О. Огородниковим, доцільно виокремлювати чотири типи інтеріоризації цінностей в суспільстві. Перший тип інтеріоризації цінностей у суспільстві передбачає відбір інформації, що заснована на суб'єктивній впевненості в тому, що ця інформація може бути схвалена й поширена в соціальному оточенні; для цього типу характерний слабкий ієрархічний зв'язок цінностей-ідеалів і термінальних цінностей, і високий – термінальних та інструментальних цінностей. У другого типу цінності-ідеали визначають термінальні цінності, але інструментальні цінності суперечать термінальним, при формуванні та координації діяльності здійснюється опора на інформацію, нав'язану ззовні. У третього типу спостерігається слабка відповідність усіх трьох рівнів цінностей, ступінь актуальності інформації визначається на основі уявлень про схвалення і поширення інформації в соціальному оточенні. Четвертий тип, з високою ієрархічної залежністю трьох виокремлених рівнів цінностей, характеризується відбором і фільтрацією інформації за критерієм відповідності цієї інформації стійким ідеалам і цінностям індивіда, а при координації та оцінці результативності дій виникає орієнтація на традиції та інституційні норми (за

---

¹⁹ Помилуйко В. Ю. Психологічні механізми розвитку ключових компетентностей у дорослому віці. Психологія: реальність і перспективи. 2017. Вип. 8. С. 225-230. http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2017_8_52

О. Огородниковим). Йдеться про те, що кожному типу притаманні свої ознаки інтеріоризації цінностей.

Цінності організації, в якій працюють дорослі люди, мають бути усвідомлені та прийняті її співробітниками. За такої умови цінності перетворюються на стійкі мотиваційні утворення. Інтеріоризація цінностей має різний ступінь вираження – від активної життєвої позиції дорослих як вираження високого ступеня прийняття ними цінностей компанії до активної протидії цим цінностям.

Особливо важливого значення набуває готовність особистості експериментувати та впроваджувати нові моделі поведінки, оскільки механізм трансформації знань, умінь і навичок у ключові компетентності відбувається на основі досвіду впровадження нових способів поведінки на робочому місці. Знання, що не застосовувалися на практиці, зазвичай забуваються та втрачають своє значення й актуальність. Саме тому важливо надавати підтримку дорослим у поетапному набутті знань, умінь і навичок, мотивувати їх використовувати набутий досвід у практичній діяльності, визначати пріоритети навчання на основі розвитку ключових компетентностей, що дають можливість особистості ефективно діяти в різних сферах життєдіяльності²⁰.

Отже, психологічними механізмами розвитку ключових компетентностей дорослих є рефлексія здатностей; особистісна й професійна ідентифікація; екстеріоризація домінуючих факторів професійної мотивації (в межах компанії); інтеріоризація цінностей компанії; трансформація знань, умінь і навичок у ключові компетентності (через накопичення досвіду і досягнення запланованих результатів).

---

²⁰ Помилуйко В.Ю. Психологія розвитку ключових компетентностей у дорослому віці: дис. ... дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2020.

Змістовий модуль 2

АНДРАГОГ ЯК ФАХІВЕЦЬ У СФЕРІ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛИХ: КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ВИМІР

2.1. Професіоналізм андрагога

На думку українських науковців, недоцільно «підмінювати чи ідентифікувати поняття «професіоналізм педагога» з такими поняттями, як «кваліфікація», «майстерність» чи «компетентність» (за Т. Федірчик). Водночас в андрагогічній, педагогічній науках поняття «педагогічний професіоналізм» і «професіоналізм андрагога» у більшості випадків тлумачать як синонімічні. Т. Федірчик запропоновано декілька підходів, які дозволяють умовно згрупувати різні точки зору щодо порушеної проблеми, що склалися у науці: психологічний, технологічний (діяльнісний / процесуальний), комплексний²¹. *Психологічний підхід* об'єднує моделі, структури, компоненти педагогічного професіоналізму, в основу яких покладено психологічні складові діяльності педагога (мотиви, свідомість, спрямованість, індивідуально-типологічні властивості та якості особистості тощо), що забезпечують її ефективність ат оптимальність. *Технологічний (діяльнісний / процесуальний) підхід* об'єднує науковців, які вважають, що в основу педагогічного професіоналізму має бути покладено володіння професійними знаннями, уміннями й навичками, кваліфікацію, професійну майстерність, володіння технологіями навчання, де особистісні характеристики андрагога відіграють важливу роль у контексті діяльності. *Комплексний підхід* об'єднує дослідників, які педагогічний професіоналізм розглядають як рівнозначні компоненти, взаємопов'язані та взаємообумовлені елементи діяльності та особистості андрагога.

Привернемо увагу до акмеологічного підходу у визначенні професіоналізму

---

²¹ Федірчик Т. Д. Науковий феномен "педагогічний професіоналізм викладача" у психолого-педагогічних дослідженнях. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2011. Вип. 14. С. 76-82.

<https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10002/Fedirchuk.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

андрагога, що передбачає діалектичну єдність у розумінні професіоналізму діяльності й професіоналізму особистості. «Професіоналізм» є базовою категорією акмеології – комплексної міждисциплінарної науки про часткові та кінцеві смисли і цілі людини, що постають її «вершинними досягненнями» – акме. Нам імпонує умовивід українських науковців²² про те, що «акмеологія спрямована на пошук закономірностей саморозвитку та самовдосконалення зрілої особистості, самореалізації в різних сферах, самоосвіти, самокорекції, самоорганізації, а в широкому розумінні предметом акмеології є процеси і механізми вдосконалення індивіда, індивідуальності, суб'єкта праці та особистості в життєдіяльності, професії, спілкуванні, що призводять до оптимальних шляхів самореалізації». Науковці-акмеологи довели, що професіоналізм – це динамічна характеристика людини як суб'єкта професійної діяльності. Професіоналізм зазнає змін й удосконалюється упродовж різних етапів професійного становлення, розвитку особистості.

Психологічні науки (психологія праці, педагогічна психологія, соціальна психологія, психологія педагогічної діяльності тощо), які вивчають діяльність людини як суб'єкта праці, дають уявлення про індивідуально-особистісні прояви трудової поведінки та особливості психологічних ознак педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників. На основі даних цих досліджень з'являються теорії та моделі професіоналізму педагога, що передбачають домінування психологічних основ, наприклад індивідуально-типологічних, особистісних тощо²³.

За Т. Федірчик, науки соціологічного профілю (соціологія праці, соціологія професій, соціологія освіти тощо) досліджують соціальні закономірності, що відображають найбільш стійкі та суттєві зв'язки між різними соціальними явищами і процесами в праці, вивчають систему підготовки спеціалістів різного

---

²² Вознюк О.В., Дубасенюк О.А., Костюшко Ю.О., Осадчук Н.П., Сидорчук Н.Г. Теорія і практика професійної акмеології: монографія. Житомир: Вид-во ПП "Євро-Волинь", 2020.

²³ Федірчик Т. Д. Науковий феномен "педагогічний професіоналізм викладача" у психолого-педагогічних дослідженнях. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2011. Вип. 14. С. 76-82.
<https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10002/Fedirchuk.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

рівня для різних сфер виробництва, престижність тих чи інших видів трудової діяльності, надання переваг, ціннісні орієнтації тощо. Загальним для наук соціологічного профілю є виявлення соціально типових характеристик, які притаманні різним соціально-професійним групам. Саме у контексті даних наукових досліджень з'являються теорії професіоналізму педагога як соціального феномена.

Поняття «професіоналізм педагога» у науковому дискурсі

(узагальнення Т. Федірчик)²⁴

Сутність поняття «професіоналізм педагога»	Автори
Якісна характеристика діяльності педагога.	В. Сластьонін, І. Сушко
Готовність до продуктивного розв'язання педагогічних задач.	В. Сластьонін
Показник особистісно-діяльнісної сутності педагога.	О. Бодальов
Вищий ступінь відповідності індивідуальних особливостей особистості й діяльності суб'єкта вимогам, які пред'являються йому професією.	Г. Данилова
Рівень виконання педагогічної діяльності.	М. Кухарев, В. Решетько
Сконцентрований досвід минулого.	Б. Яковлєв
Ефективність, результативність і продуктивність педагогічної діяльності, що забезпечується наявністю у спеціаліста знань, умінь і навичок, які дозволяють йому здійснювати свою діяльність на рівні сучасних вимог.	Н. Кузьміна
Рівень професійної компетентності (компетенції) педагога.	І. Ісаєв, Є. Шиянов
Психолого-педагогічне утворення.	І. Багаєва
Рівень педагогічної майстерності.	І. Рященко
Міра відповідності особистості педагога вимогам професійної діяльності.	В. Семиченко
Сукупність особистісних, психофізіологічних характеристик, що забезпечують ефективність розв'язання професійних задач.	А. Маркова, Є. Рогов
Властивість особистості і діяльності педагога, що закладається в процесі загальної та професійної освіти.	В. Буткевич, І. Проданов
Рівень професійних знань, умінь і навичок педагога, його особистісних якостей, що проявляються в результатах діяльності.	В. Синенко
З одного боку, – це властивість особистості, яка формується під час діяльності, з іншого, – це результат педагогічної діяльності, що передбачає найвищий рівень продуктивності праці.	А. Кузьмінський

²⁴ Федірчик Т.Д. Теоретико-методичні засади розвитку педагогічного професіоналізму молодого викладача вищої школи в процесі науково-педагогічної діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. НАПН України. Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Київ, 2016.

Цілісне особистісне утворення, яке визначає всі види діяльності педагога.	Л. Гребенкіна
Єдність діяльнісних і особистісних сутнісних сторін праці вихователя-вчителя-викладача, що є системою інтегративних характеристик мотиваційного, когнітивного, афективного, конативного компонентів та їх системоутворювальних чинників.	Н. Гузій

Розглядаючи поняття «педагогічний професіоналізм», Н. Гузій виокремлює й обґрунтовує професіоналізм педагогічної діяльності та професіоналізм особистості педагога. Так, професіоналізм діяльності науковець характеризує як «процес реалізації продуктивної практичної і психічної (зовнішньої та внутрішньої) активності викладача, що характеризується рефлексивністю управління педагогічними процесами, поліфункціональністю педагогічної діяльності, цілісністю та повнотою її психологічної структури як єдності мотиваційно-орієнтаційного, змістово-ставленнєвого, технолого-виконавчого та результативно-коригуючого) компонентів». Водночас професіоналізм особистості педагога трактується як складноструктурована система, яку складають загальні й спеціальні професійно значущі властивості та якості «учителя-вихователя-викладача, зміст якої відповідає зумовленим професійно-педагогічним вимогам, нормам, цінностям, характеризується неповторним інноваційно-креативним потенціалом особистості педагога в єдності індивідуально-типологічних та індивідуально-специфічних сторін, самодетермінованістю професійно-педагогічного удосконалення на основі гармонізації елементів професійної самосвідомості та опори на позитивну й адекватну Я-концепцію, неповторну творчу індивідуальність педагога»²⁵.

Як свідчить аналіз наукових праць Т. Федірчик, педагогічний професіоналізм андрагога доцільно тлумачити як системну інтегральну характеристику особистості, що уособлює цілісний взаємозв'язок мотиваційно-цільового (професійної спрямованості, професійних мотивів та інтересів), когнітивно-праксеологічного (фахово-педагогічної компетентності та професійно-педагогічної майстерності), рефлексивно-емоційного (емоційної стійкості й

²⁵ Гузій Н.В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти: монографія . К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. 243 с.

здатності до самопізнання) та професійно-ідентичного (професійно-значущих якостей та індивідуального іміджу) компонентів, які детермінують неповторну індивідуальність кожного викладача-професіонала та забезпечують ефективність і оптимальність його науково-педагогічної діяльності²⁶.

З-поміж важливих аспектів професійної діяльності андрагогів без досвіду такої діяльності можна виокремити: недостатньо високий рівень сформованості професійно значущих характеристик особистості (педагогічна спрямованість; урахування реакції студентської аудиторії, уміння зняти напругу і втому аудиторії, тактовність, об'єктивність, співпереживання тощо); часто неадекватну самооцінку; недостатність психолого-педагогічних і методичних знань, пов'язаних зі специфікою викладання у вищій школі і невміння використовувати теоретичні знання на практиці; відсутність уміння рефлексувати й аналізувати процес професійної діяльності та її результати; непослідовність вибору та використання методів, прийомів спілкування зі студентами (за Т. Федірчик).

2.2. Професійна діяльність андрагога: рольові позиції

Рольова позиція андрагога являє собою віддзеркалення побудови взаємодії з учасниками освітнього процесу. У педагогічній взаємодії зі здобувачами освіти викладач реалізує рольові позиції на рівнях: загально-особистісному, фаховому²⁷ тощо.

Андрагог як просвітник і викладач²⁸:

- носій нормативного еталонного комплексу знань, умінь, навичок в локальній освітній галузі: монітор (від лат. monitor – той, хто попереджає, наглядає); тьютор (від лат. tutor – захисник, покровитель, опікун); тренер,

---

²⁶ Федірчик Т.Д. Теоретико-методичні засади розвитку педагогічного професіоналізму молодого викладача вищої школи в процесі науково-педагогічної діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. НАПН України. Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Київ, 2016.

²⁷ Касьянова О. М., Разумна А. Г. Вплив рольових позицій викладача на формування професійної ідентичності майбутніх фахівців у закладі вищої медичної освіти. 2021. http://www.scinotes.mgu.od.ua/archive/v35_1/76.pdf

²⁸ Дубасенюк, О. А., Самойленко, О. А. Основи андрагогіки (для фахівців у галузі освіти дорослих): навч.-метод. посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2020. <http://eprints.zu.edu.ua/31429/>

інструктор. У цьому випадку характер змісту освіти передбачає його передачу за допомогою інструктування, алгоритмізації, програмованого освоєння соціально нормованих дій і поведінки. У цій ситуації завдання андрагога зводиться до чіткої передачі необхідного обсягу знань, встановлення зворотного зв'язку, оцінки якості та корекції проміжних і кінцевого результатів;

- ментор (від грец. mentor – ім'я наставника сина Одиссея, Телемака), радник, наставник, консультант – андрагог має володіти значним досвідом в тій чи іншій сфері діяльності й займати значно вищий щабель в ієрархії досвіду, ніж його дорослий учень; наставник здійснює своєрідний супровід дорослого на тому чи іншому етапі його навчання, відступаючи на другий план, як тільки буде накопичено необхідний досвід і рівень компетентності дорослого;

- аніматор (від лат. anima – душа) – андрагог, який за допомогою спеціального підібраних методів навчання, полегшує освітній процес дорослого; є своєрідним стимулом, «носієм» ентузіазму, стаючи своєрідним «пусковим» механізмом втілення просвітницьких, освітніх та інших ідей і задумів;

- медіатор (від лат. mediator – посередник) може стати «посередником» між дорослим і змістом освіти, тим, хто допомагає знайти джерела отримання знань.

- фасилітатор (англ. facilitator, від лат. facilis «легкий, зручний») спрямовує діяльність на стимулювання процесу навчання, створення належної атмосфери психологічної підтримки тих, хто навчається, сприятливих умов для їх саморозвитку та самореалізації²⁹, виконує функцію психологічної підтримки дорослих щодо їхніх зусиль в освіті та навчанні (попереджає, пом'якшує ті труднощі й протиріччя, що виникають під час навчання);

- проблематизатор (інтелектуальний провокатор, який роздратовує співрозмовника). У процесі навчальної взаємодії проблематизатор забезпечує народження власних інформаційних запитів, формує "вчене незнання", допомагає у формулюванні пізнавальних проблем і питань. На відміну від проблематизатора

---

²⁹ Левченко О.О. Фасилітативна діяльність педагога в контексті суб'єкт-суб'єктного підходу в педагогічній діяльності. Вісник Житомирського державного університету. Філософські науки. 2008. № 39. С. 23–26.

андрагог-інтерпретатор сприяє пошуку відповідей на виникаючі в ході навчання питання. Зазвичай це визнаний у своїй галузі фахівець, який досяг методологічного рівня осмислення проблематики і здатен стимулювати пошуки сенсу, надавати допомогу в тлумаченні наявної у дорослого інформації або досвіду, готовий відповісти на можливі питання;

- популяризатор, транслятор знань і досвіду, створених іншими людьми. Завдання андрагога – «перекласти» інформацію освітнього / просвітницького спрямування більш доступною мовою, зробити її зрозумілою для широкого загалу дорослих, при цьому забезпечивши збереження вихідного змісту. Якщо в освітній ситуації одночасно зустрічається достатня кількість людей високого рівня освіченості і компетентності, андрагогу доцільно зайняти позицію координатора. Його основним завданням тоді постає об'єднання, інтеграція освітніх зусиль і досвіду присутніх учасників пізнавально-комунікативних процесів;

- майстер – андрагог, який досяг досконалості у професійній діяльності. У цьому випадку вчинки і факт його життя стають повчальними для оточуючих.

За Л.Б. Лук'яною, необхідно здійснювати формування інтегрально-рольової позиції андрагога, яка реалізується у межах трьох складових³⁰:

- ✓ предметно-змістовій (теоретичне обґрунтування й відбір змісту навчальної інформації, спрямованої на особистісний і професійний розвиток, створення умов для її свідомого сприйняття з подальшим використанням на практиці);

- ✓ проєктувально-технологічній (відбір і структурування змісту, форм спільної діяльності, розробка навчального плану, технологій реалізації програм підготовки, індивідуального просування);

- ✓ організаційно-діагностувальній (забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії у навчальному процесі, визначення особистісних потреб, можливостей розвитку дорослого учня з урахуванням його індивідуальних досягнень).

На думку Л. Лук'яноюї, основою такої підготовки є методологічні знання,

---

³⁰ Лук'янова Л. Б. Зміст інтегрально-рольової позиції педагога-андрагога у зарубіжній науковій думці. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. 2013. Вип. 7. С. 257-266.

психолого-педагогічні знання про дорослу людину, загальнокультурні знання і уміння, теоретико-технологічні знання щодо активних методів і форм навчання дорослих, методичні знання, практико-технологічні знання й організаторські уміння, проєктувальні знання і вміння³¹. Відповідно до викладеного вище, андрагог має володіти спеціальними професійними знаннями (андрагогічними, психолого-педагогічними щодо особливостей розвитку дорослих; загальнокультурними про соціальну, дозвілєву, побутову діяльність дорослих та ін.), теоріями і технологіями навчання дорослих; вміннями і навичками у разі потреби перебудувати свою професійну діяльність відповідно до освітніх потреб дорослих, систематичного підвищення своєї професійної компетентності; організаторськими (специфічно орієнтованими на побудову освітнього процесу з дорослими) та комунікативними (взаємодія з дорослими на рівні партнерства у процесі освітньої діяльності) здібностями.

Змістовий вибір позиції андрагога залежить від³²: первинних цільових установок учасників; характеру змісту освіти, що підлягає засвоєнню; ситуації, що вимагає на виході певного рівня навченості; встановлених термінів навчання; особистісних особливостей андрагога, стилю його професійної поведінки; ступеня володіння змістом і пізнавально-комунікативною ситуацією; особливостей суб'єкта навчання (вік, стать, національність, статус, освітній рівень, ступінь прийняття позиції учнівства); наявних культурних традицій та освітніх стереотипів.

З-поміж показників правильно обраної інтегрально-рольової позиції й освітньої стратегії андрагога науковці виокремлюють такі: відкритість і довіра дорослого до викладача; високий ступінь внутрішньої включеності дорослих у процес навчання; стійкість пізнавальної активності упродовж усього періоду занять; сприятлива психологічна атмосфера, що складається між учасниками

---

³¹ Лук'янова Л. Професійна діяльність викладачів-андрагогів (зарубіжний досвід). Професійна порівняльна педагогіка. 2014. № 3 (Т.4); гол. ред. Н. М. Бідюк. Київ; Хмельницький: ХНУ, 2014. С. 119–124.

³² Самойленко О.А. Андрагог як професіонал у галузі навчання дорослих. Андрагогічний вісник. Житомир: Вид. ЖДУ ім. І.Франка, 2018. Вип. 9. С. 84.
https://library.zu.edu.ua/doc/andragogic_visnyk/Andragogichniy_visnyk_9.pdf

освітнього процесу; доброзичлива реакція на труднощі і проблеми, що виникають по ходу навчання у будь-якого з його учасників; ініціативи з актуалізації проблематики для спільного обговорення у ході занять; вільне представлення власної позиції; продуктивність спільної рефлексивної діяльності; інтерес і повага до особистості андрагога і його професійної позиції; бажання дослухатися до думки викладача; «нарощування» інформаційних потреб і проявів креативності у міру проходження освітньої програми; прояв ефекту розвивального навчання через залучення досвіду дорослих у навчання; можливість вирішення професійних і особистих проблем у результаті навчання; задоволеність результатами навчання на індивідуальному і груповому рівні; бажання дорослого взаємодіяти, співпрацювати після закінчення навчання³³.

Професійна діяльність андрагога спрямована на навчання, консультування, надання соціальної допомоги, виконання організаційно-управлінських функцій у середовищі дорослих людей³⁴ (керівник установи, працівник закладу освіти, культури, охорони здоров'я тощо, соціальний працівник, організатор дозвілля та ін.). Андрагог є суб'єктом освітньої взаємодії у закладах формальної і неформальної освіти дорослих. За О. Самойленко³⁵, «потенціал співвіднесення діяльності ... фахівців з її андрагогічною функцією приховується в усвідомленому включенні у процес освіти дорослих, з якими вони професійно пов'язані ...».

2.3. Структура і сутність професійної компетентності андрагога

У психолого-педагогічній науці професійну компетентність (як і компетентність загалом) трактують в рамках різних підходів, і, зокрема, функціонального й особистісного. Відповідно до *функціонального підходу*,

---

³³ Самойленко О.А. Андрагог як професіонал у галузі навчання дорослих. Андрагогічний вісник. Житомир: Вид. ЖДУ ім. І.Франка, 2018. Вип. 9. С. 84-85. https://library.zu.edu.ua/doc/andragogic_visnyk/Andragogichniy_visnyk_9.pdf

³⁴ Лук'янова Л. Андрагог – соціальний посередник в інформаційно-освітніх процесах дорослої людини. Професійне становлення особистості. 2013. № 2. С. 20-26.

³⁵ Самойленко О.А. Перспективи підготовки педагогічного персоналу у галузі освіти дорослих в умовах євроінтеграції. Андрагогічний вісник. Житомир: Вид. ЖДУ ім. І.Франка, 2019. Вип. 10. С. 36-47. http://library.zu.edu.ua/andragogichnyi_visnyk.html

компетентність характеризується набором компетенцій, якими має володіти фахівець. У цьому випадку структура компетентності визначається сукупністю діяльнісно-рольових та особистісних характеристик, що забезпечує ефективне виконання андрагогом обов'язків професійної діяльності у закладах формальної і неформальної освіти. Відповідно до *особистісного підходу*, компетентність розглядається як якість особистості, а її структура увиразнюється в термінах структури особистості³⁶.

Компетенція пов'язана з певним видом діяльності, а компетентність – з особистістю, з її внутрішніми якостями та здібностями. Компетенція «напрямую» пов'язана з компетентністю, оскільки конкретно окреслює те наперед задане коло питань і в тій сфері діяльності, з якими має бути добре обізнана компетентна особистість. Компетенція є певним, задалегідь визначеним, набором знань, умінь, навичок, а компетентність – якісною характеристикою їх засвоєння, що проявляється в процесі практичної діяльності³⁷.

Для того, щоб андрагог зміг виконувати свої професійні обов'язки, його наділяють повноваженнями, правами щодо цільової групи у сфері освіти дорослих (працівників, студентів, слухачів та ін.), які відображені в посадовій інструкції працівника. З метою забезпечення ефективності реалізації своїх повноважень і прав, андрагог має володіти набором компетенцій, заданих щодо предмету професійної діяльності. Компетенцію у цьому випадку розглядають як виокремлену, наперед задану соціальну й професійну вимогу до підготовки фахівця, необхідну для його ефективної професійної діяльності. За А. Хуторським, компетенція – це сукупність взаємозв'язаних якостей особистості (знань, умінь, способів діяльності, досвіду), заданих щодо певного кола предметів і процесів, необхідних для якісної продуктивної діяльності щодо них. Компетенція зумовлена посадою, соціальним статусом, службовими обов'язками

---

³⁶ Головань М.С. Професійна компетентність викладача вищого навчального закладу. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. Ялта: РВВ КГУ. 2014. Вип. 44. Ч. 3. С. 79-88. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/53062/2/Golovan_Competence.pdf;jsessionid=0CB7CFF053E1167B7E3E44118D0022F9

³⁷ Лейко С. В. Поняття "компетенція" та "компетентність": теоретичний аналіз. Педагогічний процес: теорія і практика. 2013. Вип. 4. С. 128-135.

фахівця.

Ідентифікація компетенцій андрагогів може передбачати створення моделі ключових компетенцій. Модель ключових компетенцій (KCL – Key Competencies List) є сучасним стандартом опису посади та одним із основних інструментів HR-функції в організації. Саме на підставі цієї моделі базується об'єктивна оцінка фахівця, який претендує на вакантну посаду, та підсумкова атестація персоналу. Власне оцінка персоналу за компетенціями гарантує правильну побудову бюджету витрат на адаптацію, навчання та розвиток персоналу. Модель ключових компетенцій містить перелік необхідних знань, практичних навичок і особистісних властивостей, необхідних для якісного виконання функціональних обов'язків певної посади³⁸.

Отже, модель ключових компетенцій андрагога, створена на базі теоретичного та емпіричного аналізу, має включати низку компетенцій як здатностей застосовувати знання, уміння та успішно діяти, з-поміж яких можна виокремити: *профільні* (власне, професійні, базові знання, вміння та здатності особистості); *стратегічні* (описують здатність психолога до стратегічного мислення, прогностичний потенціал його діяльності); *рольові* (описують соціальну активність, індивідуальні якості, здібності андрагога); *функціональні* (здатність реалізувати свої професійні функції у максимально ефективний спосіб)³⁹.

При формуванні складу й змісту компетенцій андрагога слід брати до уваги, що кожна компетенція містить такі складові⁴⁰: когнітивну (знання й розуміння), діяльнісну (практичне та оперативне застосування знань) й мотиваційно-ціннісну (цінності як органічна частина способу сприйняття і життя з іншими людьми в соціальному контексті).

---

³⁸ Розробка моделі ключових компетенцій. <https://viche.com.ua/pages/razrobotka-modeli-kompetentsii>

³⁹ Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх психологів: монографія/ авт.кол. за наук. ред. Лозової О.М. Вінниця: Віндрук, 2014. 184 с. <https://core.ac.uk/download/pdf/33689839.pdf>

⁴⁰ Головань М.С. Професійна компетентність викладача вищого навчального закладу. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. Ялта: РВВ КГУ. 2014. Вип. 44. Ч. 3. С. 79-88. https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/53062/2/Golovan_Competence.pdf;jsessionid=0CB7CFF053E1167B7E3E44118D0022F9

Щодо компетентності, то вона є синтезованою характеристикою особистості, й відображає готовність і здатність виконувати професійні функції відповідно до прийнятих у суспільстві нормативів і стандартів. На наше переконання, професійна компетентність андрагога уособлює поєднання теоретичної і практичної готовності до здійснення ним андрагогічно орієнтованої професійної діяльності. За Л. Даниленко⁴¹, професійна компетентність педагогічного працівника втілюється у готовності якісно здійснювати свої посадові обов'язки (коло повноважень, компетенції), що забезпечуються мотивацією, особистісними якостями, сукупністю відповідних професійних знань, умінь і досвіду, набутих під час навчання й практичної діяльності.

Професійна компетентність андрагога визначається «професійними знаннями і вміннями, ціннісними орієнтаціями, мотивами його діяльності, культурою, що виявляється у мові, стилі спілкування, загальною культурою, здатністю до розвитку свого творчого потенціалу, а також володінням методикою викладання предмету, здатністю взаємодіяти зі студентами, розвиненими професійно значущими особистими якостями». Відсутність хоча б однієї з означених складових зменшує ефективність діяльності андрагога⁴².

За С. Скворцовою⁴³, професійна компетентність педагогів «"тримається на трьох стовпах": здатність, готовність та спроможність ефективно діяти, розв'язуючи завдання навчання, розвитку й виховання учнів». Ефективність професійної діяльності фахівців (і, на нашу думку, зокрема, й андрагогів), «суттєво залежить від видів ... теоретичної, практичної та психологічної підготовленості до неї, особистісних, професійних і індивідуально-психічних якостей, сприйняття цілей, цінностей, змісту та особливостей цієї діяльності»⁴⁴. Йдеться також про інтегративну професійно-особистісну якість, що

---

⁴¹ Даниленко Л. Застосування компетентнісного підходу в системі післядипломної педагогічної освіти. Післядипломна освіта в Україні. 2009. № 1. С. 14-16.

⁴² Професійно-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: навчальний посібник / за ред. І.Л. Холковської. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017. С. 13.

⁴³ Скворцова С. О. Професійна компетентність учителя: зміст поняття. Наука і освіта. 2009. №4. С. 93-95.

⁴⁴ Ягупов, В. В., Свистун, В. І. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти. Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. 2007. Т. 71. С. 3-8.

характеризується неперервністю її вдосконалення, й забезпечує продуктивність трудової активності у сфері освіти дорослих. За Е. Лузік, професійна компетентність педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих має ґрунтуватися на відповідному професійному та особистісному досвіді, сукупності психолого-педагогічних, методичних та інших знань, навичок і вмінь, що сприятиме розвитку й саморозвитку у процесі свідомого особистісного та професійного становлення у педагогічній діяльності⁴⁵.

Вважаємо за доцільне акцентувати увагу на дослідженні С. Іванової, спрямованому на аналіз функціонального підходу щодо визначення професійної компетентності вчителя біології та забезпечення її вдосконалення в закладі післядипломної освіти. Результати здійсненого дослідницею наукового пошуку актуальні й у контексті уявлення професійної компетентності андрагога. Так, професійну компетентність андрагога також можна розглядати у складі чотирьох компонентів (рис. 1), які формуються під час навчання у ЗВО та вдосконалюються у процесі подальшої професійної діяльності.

Рис. 1. Професійна компетентність андрагога

Візуалізовано автором на основі дослідження С. Іванової⁴⁶

Деталізуємо структуру професійної компетентності андрагога:

- спеціальна складова – володіння власне професійною діяльністю на досить високому рівні, здатність проєктувати свій подальший професійний розвиток;

⁴⁵ Лузік Е.В. Професійна компетентність викладача вищого технічного навчального закладу як домінуюча умова ефективності підготовки майбутніх фахівців до управлінської діяльності. URL: <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/14358>

⁴⁶ Іванова С. В. Функціональний підхід до визначення професійної компетентності вчителя біології та організація її вдосконалення в закладі післядипломної освіти. Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. 2008. Вип. 42. С. 106–110.

- соціальна складова – володіння спільною (груповою, кооперативною) професійною діяльністю, співробітництвом, а також прийнятими в даній професії прийомами фахового спілкування, соціальна відповідальність за результати своєї професійної праці;

- індивідуальна складова – володіння прийомами самореалізації та розвитку індивідуальності у межах професії, готовність до фахового зростання, вміння раціонально організувати свою працю без перевантажень;

- особистісна складова – володіння прийомами особистісного самовираження та саморозвитку засобами протистояння професійним деформаціям особистості⁴⁷.

Педагогічний персонал сучасних закладів формальної і неформальної освіти дорослих має володіти такими загальними (ключовими) компетентностями:

- Знання та розуміння предметної області і професійної діяльності.
- Володіння навичками критичного мислення.
- Володіння комунікативними навичками, здатність проявляти емпатію.
- Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.
- Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.
- Здатність до особистісного і професійного розвитку.
- Здатність генерувати нові ідеї (креативність).
- Здатність застосовувати кращі практики у професійній діяльності.
- Здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети.
- Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).
- Здатність проявляти толерантність та повагу до культурної різноманітності.
- Здатність діяти соціально відповідально та свідомо⁴⁸.

---

⁴⁷ Іванова С. В. Функціональний підхід до визначення професійної компетентності вчителя біології та організація її вдосконалення в закладі післядипломної освіти. Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. 2008. Вип. 42. С. 106–110.

⁴⁸ Про затвердження професійного стандарту на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти»: наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства від 23.03.2021 № 610.

Загальнокультурна, андрагогічна⁴⁹, нормативно-правова, діагностична, дидактична. гендерна, комунікативна, рефлексивна, здоров'язбережувальна, інклюзивна, етична, громадянська, управлінська, цифрова компетентності, компетентність педагогічного, соціального та мережевого партнерства є складниками професійної компетентності андрагога.

Розвиток професійної компетентності андрагога є «динамічним, багатогранним і змістовним внутрішньоособистісним процесом, у результаті якого відбуваються зміни в свідомості, самосвідомості, інтелектуальній, мотиваційно-потребній, емоційно-почуттєвій, вольовій та діяльнісній сферах, життєвих і професійних позиціях»⁵⁰. За Е. Лузік, йдеться про «цілісний професійний саморозвиток, змістовими характеристиками якого є: професійна самосвідомість, прийняття себе професіоналом; постійне самовизначення; саморозвиток професійних здібностей; інтернальність; самопроектування; побудова власної стратегії професійного зростання; побудова і реалізація свого професійного життя тощо».

2.4. Комунікативна компетентність андрагога

Спілкування відіграє важливу роль в освітньому процесі. Ефективна реалізація андрагогом комунікативної функції можлива за умови сформованості у нього готовності до виконання професійних завдань. Йдеться про певні цінності, мотиви, знання, здібності, уміння, навички, якості, досвід, які в сукупності визначають комунікативну компетентність як інтегральну властивість⁵¹

---

https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/standarty/2021/03/25/Standart%20na%20hrupu%20profesiy_Vykladach%20zakladiv%20vyshchoyi%20osvity_25.03.pdf

⁴⁹ Професіоналізація педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих в умовах формальної і неформальної освіти: теоретико-методичний аспект [монографія] / Авт. кол.: Аніщенко О.В., Баніт О.В., Каложна Т.Г., Коваленко О.Г., Піддячий В.М., Самко А.М. [керівник авт. кол. О.В. Аніщенко]. Київ: ПООД імені Івана Зязюна НАПН України, 2022.

⁵⁰ Лузік Е.В. Професійна компетентність викладача вищого технічного навчального закладу як домінуюча умова ефективності підготовки майбутніх фахівців до управлінської діяльності. URL: <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/14358>

⁵¹ Професійно-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: навчальний посібник / за ред. І.Л. Холковської. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017.

особистості андрагога. Важливу роль відіграють здатність здійснювати продуктивну комунікацію, яка передбачає розуміння ситуації спілкування, намірів і мотивів партнерів по спілкуванню, вербальних і невербальних проявів співрозмовників, уміння слухати та чути інших, адекватно реагувати й конструктивно виражати власні думки та емоції⁵².

Комунікативну компетентність доцільно розглядати як систему внутрішніх ресурсів особистості, необхідних для побудови ефективної комунікації; як здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми; як певну сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування. Комунікативна компетентність передбачає знання рідної та іноземної мов, способів взаємодії з оточуючими людьми і тими, хто знаходиться поза межами безпосереднього спілкування, вміння групової взаємодії, опанування різних соціальних ролей у колективі⁵³.

Наведемо тлумачення терміносполуки «комунікативна компетентність» у науковому дискурсі (табл. 1).

Таблиця 1

Терміносполука «комунікативна компетентність» у науковому дискурсі

Сутність терміносполуки «комунікативна компетентність»	Автори
Здатність особистості орієнтуватися у ситуаціях спілкування, що ґрунтується на знаннях і чуттєвому досвіді, а також на превентивному аналізі інформації про зміст діяльності та про індивідуальність співрозмовника.	Н. Бутенко
Інтегральне особистісне утворення, що забезпечує ефективність здійснення комунікації в системі професійних відносин та передбачає усвідомлене розуміння цінності комунікації для професійної діяльності викладача, опанування культури й технологій комунікацій, вербальних, невербальних і комп'ютерних засобів для збагачення комунікацій, оновлення власного комунікативного досвіду ⁵⁴ .	Н. Волкова, О. Лебідь

⁵² Гарькавець С.О., Волченко Л.П. Спілкування в педагогічному процесі: навчальний посібник. Житомир: ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”», 2021. С. 5.

⁵³ Професійно-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: навчальний посібник / за ред. І.Л. Холковської. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017.

⁵⁴ Волкова Н.П., Лебідь О.В. Формування комунікативної компетентності майбутніх докторів філософії в умовах аспірантури. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Дніпро: ТОВ «Роял Принт». Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2020. № 2 (20). С. 168–179.

Інтегральна якість особистості, яка поєднує загальну культуру спілкування та її специфічні прояви в професійній діяльності	М. Галицька
Складник комунікативної культури, інтегральна якість особистості, що синтезує загальну культуру спілкування та її виявлення у професійній діяльності.	С. Романишина, І. Ромащенко, В. Черевко
Інтегрований результат набуття особистістю знань, умінь, навичок, індивідуального досвіду, професійної діяльності, що ґрунтується на цілісномотиваційних орієнтирах, що проявляються у поведінці, рефлексії ⁵⁵ .	О. Савченко
Динамічна, інтегрована якість особистості, що характеризується рівнем професійної освіти, досвідом, індивідуальними здібностями, прагненням до неперервної самоосвіти та самовдосконалення, саморозвитку, мовленнєво-комунікативної взаємодії, творчим ставленням до справи і дозволяє найбільш ефективно здійснювати свою професійну діяльність.	О. Семенов, І. Кожем'якіна
Професійно-значуща інтеграційна якість особистості, результат особистісного росту в процесі професіоналізації, основними складовими компонентами якого є: комунікативні знання, вміння, навички; комунікативна спрямованість; гуманістична позиція; комунікативна креативність, що забезпечують у комплексі ефективно педагогічне спілкування ⁵⁶ .	Кол. авторів за ред. І. Холковської

Джерело: узагальнено автором

Комунікативна компетентність андрагога як складне системне утворення поєднує мотиваційну спрямованість на оволодіння високим рівнем комунікативної компетентності, комплекс взаємопов'язаних професійних (педагогічних) комунікативних знань, умінь та інтеграцію їх у професійну діяльність завдяки сформованим професійно важливим якостям, необхідним для свідомої регуляції комунікативної поведінки⁵⁷. Комунікативна компетентність також включає здатність ефективно отримувати інформацію, аналізувати її та оперативно передавати співрозмовнику, досягати поставленої мети шляхом його переконання й спонукання до дії, отримувати додаткову інформацію про психоемоційний стан співрозмовника на основі невербальних сигналів і

DOI: 10.32342/2522-4115-2020-2-20-19

⁵⁵ Савченко О. Я. Компетентнісний підхід як чинник якості професійної підготовки майбутнього вчителя. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Сер. 17. Київ, 2010. Вип. 14. С. 10–16.

⁵⁶ Професійно-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: навчальний посібник / за ред. І.Л. Холковської. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017.

⁵⁷ Професійно-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: навчальний посібник / за ред. І.Л. Холковської. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017.

прогнозувати його реакції, керувати своєю поведінкою у спілкуванні тощо⁵⁸.

Як *особистісна якість андрагога*, комунікативна компетентність визначається його включеністю в педагогічну діяльність і формується в процесі розвитку й саморозвитку особистості в цілому, включаючи її пізнавальну, емоційно-вольову й мотиваційну сфери, системи стосунків і ціннісних орієнтацій. Означена компетентність також включає обізнаність андрагога щодо цілей, суті, структури, засобів, особливостей педагогічного спілкування (комунікативні знання); володіння технологією цієї діяльності (комунікативні вміння й навички); індивідуально-психологічні якості фахівця, які забезпечують усвідомлення важливості ефективного педагогічного спілкування, прагнення до постійного вдосконалення комунікативних аспектів педагогічної діяльності (комунікативна спрямованість); зорієнтованість на особистість людини як на головну цінність (гуманістична позиція); здатність до нестандартного, творчого розв'язання комунікативних завдань, що виникають у процесі педагогічного спілкування (комунікативна креативність)⁵⁹.

Проблема формування й розвитку комунікативної компетентності андрагога пов'язана з культурою фахової мови. Якщо звернутися до проблематики культури фахової мови, то слід підкреслити, що важливу роль в її розвитку відіграє «мовна освіта, метою якої є формування професійної мовнокомунікативної компетенції індивіда». Власне «мовна освіта не обмежується тільки мовним навчанням, вона передбачає також мовне виховання і формування усвідомленої позитивної мовної поведінки»⁶⁰. У контексті зазначеного важливим видається те, що О. Семенов, І. Кожем'якіна, досліджуючи професійну мовно-мовленнєву компетентність педагога, обґрунтували доцільність її змістового розширення шляхом включення

---

⁵⁸ Галіяш Н., Бількевич А., Петренко Н. Формування комунікативної компетентності як фундаментальної складової професії лікаря. Медична освіта. 2019. №2. С. 67–74. <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2019.2.10346>

⁵⁹ Професійно-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: навчальний посібник / за ред. І.Л. Холковської. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017.

⁶⁰ Мацько Л., Кравець Л. Культура української фахової мови : [навч. посіб.]. Київ: Академія, 2007. С. 5.

мовної, лінгвістичної, мовленнєвої, риторичної компетентностей⁶¹.

Акцентуємо увагу на структурі комунікативної компетентності андрагогів. Так, О. Семеног обґрунтувала такі компоненти комунікативної компетентності: комунікативно-ціннісний (характеризує мотивацію щодо установавання контакту зі співрозмовником); особистісно-комунікативний (поєднує комунікативні риси, комунікативні здібності, комунікативні вміння); поведінково-дієвий (сприяє формуванню й розвитку творчих здібностей); комунікативно-когнітивний (визначає мовленнєву базу знань, що сприяє формуванню комунікативних умінь)⁶². Н. Волкова, О. Лебідь у структурі комунікативної компетентності виокремили чотири компоненти: мотиваційно-ціннісний (сукупність мотивів, адекватних цілям та завданням комунікативної діяльності – мотивація до комунікативної діяльності, спрямованість на гуманістичне спілкування, потреба до комунікативного самовдосконалення); когнітивний (сукупність знань про сутність і особливості спілкування взагалі та професійного зокрема, знання про стилі спілкування, зокрема про особливості власного комунікативного стилю); діяльнісний (сукупність комунікативних умінь – організаційно-управлінські, перцептивно-рефлексивні, експресивні); особистісно-емоційний (сукупність особистісних якостей, які визначають позицію і спрямованість аспірантів як суб'єктів комунікативної діяльності, а також емоційний прояв цих якостей – здатність до рефлексії, емпатія, контактність, спостережливість, стресостійкість)⁶³.

Розвиток, удосконалення комунікативної компетентності андрагогів являє собою «складний динамічний процес, що потребує цілісної системи роботи з урахуванням усіх структурних компонентів досліджуваного процесу в поєднанні

---

⁶¹ Семеног О. М., Кожем'якіна І.В. Розвиток професійної мовно-мовленнєвої компетентності вчителя початкової школи: теорія і практика: монографія Суми: Видавництво СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2020. С. 29.

⁶² Семеног О.М. Формування комунікативної компетентності майбутніх економістів. Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. пр. Кривий Ріг, 2013. С. 266-270.

⁶³ Волкова Н.П., Лебідь О.В. Формування комунікативної компетентності майбутніх докторів філософії в умовах аспірантури. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Дніпро: ТОВ «Роял Принт». Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2020. № 2 (20). С. 168–179. DOI: 10.32342/2522-4115-2020-2-20-19

аспектів розуміння різноманітних навчальних і життєвих ситуацій, умінь практичного використання набутих знань та, відповідно, усвідомлення необхідності самовдосконалення наявного особистісного рівня сформованості комунікативної компетентності».

2.5. Цифрова компетентність андрагога

Інформатизація зумовлює розвиток інформаційного суспільства, що сприяє появі якісно нових можливостей розв'язання глобальних соціальних, економічних та інших проблем, і, зокрема, у сфері освіти, науки, культури, екології тощо. Інформація та знання зумовлюють широкий спектр соціальних трансформацій, а також мають потужний потенціал для досягнення стійких позитивних змін у сфері освіти, для соціального залучення, економічного процвітання, охорони навколишнього середовища⁶⁴. Попри наявність техніки і технологій, «у центрі діджиталізації перебуває людина» (Фолькер Фальх, керівник Міжнародного департаменту групи bbw – Освітнього центру баварської економіки)⁶⁵.

Важливого значення набувають питання, пов'язані з підготовкою людини до повноцінного життя в інформаційному суспільстві, а «забезпечення навчання, виховання, професійної підготовки людини для роботи в інформаційному суспільстві» є однією з основних умов успішної реалізації державної політики у цій сфері⁶⁶. Оскільки Україною проголошено курс на впровадження «прискореного сценарію» цифрового розвитку, актуалізується необхідність формування та «поглиблення цифрових компетенцій громадян для забезпечення їх готовності до використання цифрових можливостей, а також подолання

---

⁶⁴ Towards Knowledge Societies for Peace and Sustainable Development. First WSIS+10 Review Event. Paris: UNESCO Headquarters, 2013. 26 p.

⁶⁵ Фолькер Фальх: «Цифровізація присутня в усіх аспектах нашого життя, але без людини – вона не існує». 2021. <https://lcci.com.ua/folker-falx-cyfrovizaciya-prysutnya-v-usix-aspektax-nashogo-zhyttya-ale-bez-lyudyny-vona-ne-isnuye/>

⁶⁶ Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні (схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р.). URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/246420577>

супутніх ризиків»⁶⁷. Зазначене вище зумовлює актуальність проблеми розвитку цифрової компетентності педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих, формування й розвитку готовності андрагогів здійснювати професійну діяльність в умовах дистанційного та змішаного навчання. Цифрові вміння й навички поступово набувають значення ключових з-поміж інших компетенцій молоді та дорослих.

Термінологічне поле означеної проблематики є доволі розмаїтим і дискусійним. У науковому середовищі в Україні та зарубіжжі набули актуальності дослідження⁶⁸ щодо розвитку цифрової компетентності (digital competence), цифрової грамотності (digital literacy), технологічної грамотності (technology literacy), інформаційної (information literacy) і технологічної грамотності (technology literacy), інформаційно-комунікаційної (ІК) компетентності, ІКТ-компетентності (інформаційно-комунікаційно-технологічної компетентності), ІКТ-навичок (інформаційно-комунікаційно-технологічних навичок (ICT skills) тощо.

Українські експерти справедливо обстоюють думку щодо доцільності створення комплексної національної програми розвитку цифрової грамотності громадян, оскільки «за відсутності сформованої та виваженої політики в цьому напрямі сфера цифрових компетенцій в Україні розвивається хаотично та переважно окремо від формальної освіти, що суттєво впливає як на якість формування людського капіталу, так і на можливість його реалізації» [8, с. 10]. Водночас в Україні формування і розвиток цифрових навичок та цифрових компетентностей в суспільстві здійснюється шляхом⁶⁹: здобуття особою цифрової

---

⁶⁷ Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки (схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>

⁶⁸ Формування інформаційно-комунікаційних компетентностей у контексті євроінтеграційних процесів створення інформаційного освітнього простору : Посібник / О. В. Білоус, О. О. Гриценчук, І. В. Іванюк, О. Є. Кравчина, М. П. Лещенко, І. Д. Малицька, Н. В. Морзе, О. В. Овчарук, Д. Б. Рождественська, Н. В. Сороко, Л. І. Тимчук, В. А. Ткаченко, М. А. Шиненко, А. В. Яцишин; За заг. ред. Бикова В. Ю., Овчарук О. В.; НАПН України, Ін-т ін-форм. технол. і засобів навч. К. : Атіка, 2014. С. 12.

⁶⁹ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації» від 03.03.2021 р. № 167-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text>

освіти з використанням інформаційних ресурсів, нових освітніх технологій та цифрових освітніх ресурсів, спрямованих на підвищення рівня цифрових навичок та цифрових компетентностей; забезпечення безперервного розвитку професійних цифрових компетентностей для фахівців в системі підвищення кваліфікації різних галузей діяльності; створення Єдиного державного веб-порталу цифрової освіти “Дія. Цифрова освіта”; розроблення заходів щодо впровадження цифрових засобів поширення інформації (телебачення, соціальні мережі, трансляція в Інтернеті тощо).

Слід додати, що Європейська Рамка цифрової компетентності (DigComp) (2016 р., Європейська комісія) є інструментом для посилення компетентнісного потенціалу громадян щодо цифрових технологій у сфері освіти, підготовки та підвищення кваліфікації, ринку праці. На наше переконання, з метою розвитку цифрових компетенцій педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих доцільно брати до уваги викладені у Рамці показники, використовуючи потенціал формальної, неформальної та інформальної освіти:

- керування інформацією (знання, вміння й навички для пошуку необхідних відомостей та даних, їх аналізу та використанню відповідно до цілей професійної діяльності);

- співробітництво (знання, вміння й навички для відповідальної участі в онлайн-спільнотах та взаємодії з іншими користувачами у мережі Інтернет);

- комунікація (знання, вміння й навички для спілкування за допомогою онлайн-інструментів, з урахуванням конфіденційності, безпеки та мережевого етикету);

- створення контенту і знань (знання, вміння й навички для творчості та створення нових знань та контенту через використання ІКТ, які поширюються за допомогою сервісів Інтернет);

- етика та відповідальність (знання, вміння й навички для належної етичної поведінки в мережі Інтернет);

- оцінювання та вирішення проблем (доцільний добір ІКТ для оцінювання та

самооцінювання знань, вмінь і навичок в межах різних навчальних дисциплін для вирішення проблем, опрацювання результатів оцінювання за допомогою ІКТ й надання відповідних консультацій);

- технічне оперування (знання, вміння й навички, необхідні для ефективного, безпечного та доцільного використання ІКТ у професійній та навчальній діяльності)⁷⁰.

Відповідно до орієнтовного профілю цифрових компетенцій учителя (DigCompEdu)⁷¹, доцільно зосередитися на шести аспектах, що у сукупності дозволяють комплексно охарактеризувати цифрові компетенції педагога: 1 – фокусування на використанні цифрових технологій у професійному педагогічному середовищі; 2 – спрямованість на розвиток професійних навичок з пошуку, створення і спільного використання цифрових освітніх ресурсів; 3 – фокусування на формуванні у педагогів необхідних навичок щодо використання цифрових інструментів у навчанні та викладанні; 4 – володіння цифровими інструментами для оцінювання результатів навчання; 5 – спрямованість на використання цифрових інструментів для розширення освітніх можливостей тих, хто навчається; 6 – зміст діяльності педагога, що уособлює супровід процесу розвитку цифрової компетентності тих, хто навчається. На наше переконання, важливими є здатність педагога використовувати цифрові технології для побудови траєкторії неперервного особистісно-професійного розвитку в інформаційному просторі, забезпечувати ефективну взаємодію у складі віртуальних команд тощо.

Посиленої уваги науковців і педагогів-практиків потребує вивчення досвіду щодо розвитку цифрової компетентності педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих в умовах неформальної освіти. Йдеться про ініціативи закладів вищої

---

⁷⁰ Рамка цифрової компетентності: інструмент для підвищення рівня компетентності громадян у галузі цифрових технологій / Укл. Овчарук О.В. Інформаційний бюлетень ІТЗН НАПН України. 2017. №3. С. 1-6.

⁷¹ European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. JRC Science for policy report / Redecker Ch. (Author), Punie Y. (Ed.). – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. 95 p. URL: <https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-and-technical-research-reports/european-framework-digital-competence-educators-digcompedu>

освіти (проект «Цифровий університет» НаУКМА, Центр розвитку цифрової компетентності Київського університету імені Бориса Грінченка тощо), закладів післядипломної освіти (Український відкритий університет післядипломної освіти (УВУПО), «Столичний центр відкритої освіти» ІППО Київського університету імені Бориса Грінченка тощо), закладів професійно-технічної (професійної) освіти (центри професійної досконалості з ІКТ тощо). Беззаперечну практичну цінність мають ініціативи недержавних громадських організацій. До прикладу, DVV International в Україні ініційовано цикл тренінгів з навчання керівників і педагогічного персоналу центрів освіти дорослих із використанням онлайн-інструментів, які проводяться в рамках політики організації щодо реагування на кризу, спричинену поширенням коронавірусу (COVID-19). Раціональні ідеї наведених та багатьох інших практико орієнтованих ініціатив потребують популяризації та впровадження у національному освітньому просторі⁷².

Не викликає сумнівів нагальність розроблення та впровадження програм підвищення кваліфікації педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих із розвитку цифрової компетентності. Такі програми мають розроблятися відповідно до сучасних вимог суспільства й сприяти розвитку компетентності слухачів через здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, поглиблення знань щодо безпеки, удосконалення організації освітнього процесу з використанням технологій дистанційного навчання, розуміння правових і етичних аспектів проблеми, а також уміння підтримувати комунікацію, творчість, співпрацю та інноваційність⁷³.

Розвиток цифрової компетентності педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих є одним із пріоритетних завдань, що постали перед педагогічною наукою і практикою в умовах нестабільності. З метою забезпечення

---

⁷² Аніщенко О.В. Розвиток цифрових компетенцій педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих – актуалітет педагогічної науки і практики. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. праць. К.; Вінниця: ДОВ „Вінниця”, 2020. Вип. 55. С. 206-214. <https://lib.iitta.gov.ua/726264>

⁷³ Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Типової програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників з розвитку цифрової компетентності» від 10 грудня 2021 р. № 1340. <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/61b/6fc/314/61b6fc314f312791981409.pdf>

комплексності заходів з розвитку цифрової компетентності андрагогів необхідно розробити науково обґрунтовану національну стратегію розвитку неперервної цифрової освіти в Україні з відповідними рекомендаціями, планом дій на національному, регіональному рівнях, рівні закладів освіти. На часі – розроблення та впровадження науково-методичного, інформаційного супроводу розвитку цифрової компетентності педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти.

2.6. Гендерна компетентність андрагога

Проектування та впровадження ефективної стратегії взаємодії з різними категоріями молоді та дорослих в умовах формальної і неформальної освіти актуалізує доцільність розвитку гендерної компетентності андрагогів. Адже на педагогічний персонал у сфері освіти дорослих покладено здійснення «культурно чуйного навчання» на основі використання освітніх стратегій, спрямованих на підтримку навчання дорослих учнів із урахуванням їх «особистих і культурних особливостей»⁷⁴, гендерних особливостей на засадах гендерної чуйності й неупередженості⁷⁵. Упровадження в освітньому процесі «...принципу гендерної збалансованості уможливорює побудову сучасного гендерно чутливого освітнього середовища, в якому усунуто статеvu ієрархію, коли одна стать є головною, а інша – підлеглою»⁷⁶. Про сформованість в андрагога гендерної культури зокрема свідчать глибоке розуміння змісту й завдань гендерно орієнтованої професійної діяльності у сфері освіти дорослих, психологічна налаштованість на гендерну

---

⁷⁴ Терзі П.П. Формування гендерної культури студентів вищих технічних навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Кіровоград, 2007. 21 с.; Krasnoff B. Culturally Responsive Teaching: A Guide to Evidence-Based Practices for Teaching All Students Equitably. Region X Equity Assistance Center Education Northwest. 2016. 34 p. <https://educationnorthwest.org/sites/default/files/resources/culturally-responsive-teaching.pdf>

⁷⁵ Аніщенко О. Складові гендерної культури педагога. Освіта впродовж життя: вимоги часу: збірник матеріалів IV Всеукраїнських педагогічних читань пам'яті вченого-педагога Олени Степанівни Дубинчук. К.: Едельвейс, 2012. С. 15-16.

⁷⁶ Бабушко С. Р. Гендерність у неформальній/інформальній освіті дорослих: європейські практики. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр. / [редкол. Л.Б. Лук'янова (голова), Аніщенко О.В. (заступник голови) та ін.]; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ, 2021. Вип. 2 (20). С. 10-20.

зорієнтованість освітнього процесу, володіння відповідними методами, засобами та прийомами навчання у поєднанні з високорозвиненою рефлексією та емпатією, розвиненість перцептивних, комунікативних та інших здібностей, педагогічний такт тощо.

Результати аналізу наукових публікацій С. Рикова, П. Терзі, уможливають висновок про те, що гендерна компетентність є індивідуально-особистісною характеристикою андрагога, складовою його професійної компетентності як суб'єкта суспільних відносин, що відображено у сфері міжстатевого спілкування, світоглядних позиціях, ціннісних орієнтаціях, моделях поведінки. Сутність гендерної компетентності андрагогів пропонуємо розглядати, беручи до уваги її структурні компоненти: ціннісно-мотиваційний, когнітивно-змістовий, операційно-діяльнісний і рефлексивно-оцінний.

Мотиваційно-ціннісний компонент у структурі гендерної компетентності андрагога охоплює сукупність особистісних якостей, стійких мотивів, що сприяють усвідомленню необхідності «дотримання демократичних цінностей свободи, справедливості, егалітарності (рівності прав і можливостей), інклюзивності, толерантності, недискримінації»⁷⁷, розвитку зацікавленості щодо здійснення гендерно орієнтованої діяльності, бажання здійснювати таку освітню діяльність, готовності до впровадження гендерно орієнтованих педагогічних технологій, потреби в реалізації інноваційної діяльності, яка ґрунтується на засадах гендерного підходу тощо. Цей компонент забезпечує професійно-педагогічну спрямованість андрагога на здійснення гендерно орієнтованої професійної діяльності та передбачає визнання жінки й чоловіка як найвищої цінності. Йдеться також про прагнення до самоосвіти, розвиток критичного мислення, здатність генерувати оригінальні ідеї, вміння приймати нестандартні рішення у контексті гуманістичної освітньої парадигми. Слід додати, що мотиваційно-ціннісний компонент передбачає свідоме ставлення до проблеми

---

⁷⁷ Стратегія упровадження гендерної рівності та недискримінації у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір – 2020». Проєкт. Б. м., б. в., 2016. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2016/proekt-gendernoyi-strategiyi.doc>.

гендерної рівності, мотивацію гендерно орієнтованого професійного життя, сформованість сукупності особистісно значущих якостей андрагога (відповідальність, педагогічний такт, емпатія, урівноваженість тощо), необхідних для реалізації завдань гендерно орієнтованої взаємодії в освітньому процесі тощо.

Когнітивно-змістовий компонент гендерної компетентності андрагогів передбачає сформованість узагальнених психолого-педагогічних знань, які необхідні для здійснення гендерно орієнтованої професійної діяльності (сформованість наукових уявлень про гендер, знання гендерної термінології, розуміння основних ідей гендерної теорії, гендерної політики; знання сутності основних теорій маскулінності й фемінності (психоаналітичної, компліментарності, андрогінії, соціального навчання та ін.), знання про гендерні стереотипи й гендерні схеми; розуміння особливостей становлення гендерної ідентичності особистості, сутності принципу гендерної рівності тощо)⁷⁸. Цей компонент також охоплює знання щодо законодавчої бази з гендерної проблематики, основних законів і закономірностей розбудови гендерно орієнтованого освітнього процесу, вікових та індивідуальних особливостей розвитку людини, знання щодо гендерно орієнтованих педагогічних технологій, функцій, видів, особливостей педагогічного спілкування, використання відповідних методів навчання із урахуванням положень гендерного підходу, а також сформованість уявлень про соціальні ролі, норми маскулінності / фемінності у суспільстві тощо.

Операційно-діяльнісний компонент гендерної компетентності андрагога передбачає сукупність умінь (гностичних, прогностичних, організаторських, комунікативних), якість сформованості яких необхідна для організації навчання дорослих на засадах гендерного підходу, що сприяє проектуванню індивідуальних освітніх траєкторій дорослих учнів різної статі, педагогічно доцільному вибору фронтальних, групових та індивідуальних форм роботи, інтерпретації та адаптації навчальної інформації до завдань персоніфікованого навчання тощо.

---

⁷⁸ Терзі П.П. Формування гендерної культури студентів вищих технічних навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Кіровоград, 2007. 21 с.

Рефлексивно-оцінний компонент гендерної компетентності андрагога уособлює здатність до: гендерного аналізу соціально-культурних і суспільно-економічних явищ і процесів, експертизи навчально-методичних видань і педагогічних технологій⁷⁹ на основі відповідних критеріїв тощо; самоаналізу гендерно орієнтованого досвіду в освіті дорослих; контролю та (само)оцінювання освітньої діяльності; корекції результатів власної гендерно орієнтованої освітньої діяльності, а також передбачає розвиненість здатності до осмислення, самоаналізу сфери професійної самореалізації у цілому, формулювання оцінних суджень тощо.

Викладене вище свідчить про те, що андрагог, якому притаманний достатній рівень розвитку гендерної компетентності, здатен упроваджувати гендерний підхід в освітньому просторі закладів формальної і неформальної освіти, що забезпечує організацію рівноправного співробітництва дорослих учнів різної статі в андрагогічній взаємодії із заохоченням видів діяльності, які суголосні істинним інтересам, можливостям цільової групи, а не стереотипним вимогам до них як представників певної статі. Серед пріоритетних завдань андрагога – створення оптимальних умов для розвитку гендерної свідомості дорослих учнів, вільної від стереотипів та упереджень, а також плекання відповідальності за міжособистісні взаємини у соціумі на основі поглибленого осмислення причинно-наслідкових зв'язків між фактами, явищами тощо.

Отже, гендерна компетентність андрагога уособлює сукупність соціально значимих компетенцій його статеворольової взаємодії в освітньому середовищі, що відображає: ступінь сформованості необхідних морально-етичних якостей; зумовлені освітньою практикою світоглядні цінності, що характеризують ставлення до чоловіків і жінок як до суб'єктів соціальної взаємодії (за С. Риковим) та «забезпечує прояв поваги до особистості незалежно від її статевої належності й виразності рис маскулінності/фемінності; толерантність у взаємодії з людьми

---

⁷⁹ Аніщенко О.В. Гендерні дослідження у педагогічній науці та практиці: Навч. посібник. За ред. Г.М. Лактіонової, Н.І. Яковець. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 147 с. <https://lib.iitta.gov.ua/714277/>

різної спрямованості їхньої гендерної ідентичності; демонстрацію досвіду егалітарної поведінки з людьми протилежної статі в різних ситуаціях (навчальних, професійних, ділових, сімейно-побутових і т. ін.)» (П. Терзі). Водночас гендерна культура є складовою й загальною, й професійною культури андрагога.

2.7. Рефлексивна компетентність андрагога

Рефлексія (з англ. reflect – роздумувати, міркувати, задуматись) з точки зору психології характеризується як самоаналіз, постійний аналіз, осмислення себе, своєї діяльності і засобів досягнення бажаного результату. З філософської точки зору, рефлексія являє собою роздуми індивіда про самого себе, самоспостереження, аналіз продуктів власної активності і їх переосмислення, вивчення своїх емоцій і думок, звернення свідомості всередину себе і роздуми про особистий внутрішній стан⁸⁰.

На сучасному етапі розвитку психологічної науки рефлексія визначається як унікальний феномен психіки людини, психічний процес, психічний стан, психічна властивість, джерело самоперетворення на основі активного усвідомленого способу життя, засіб пізнання світу і механізм продуктивного мислення, механізм навчальної діяльності, розвитку свідомості, запорука переходу до опосередкованих форм поведінки і об'єктивізації з метою керування⁸¹.

Як психічна властивість, рефлексія актуалізує певне ставлення до себе й до результатів своєї діяльності та поведінки. Суб'єкту з розвиненою рефлексією властиві передусім сумніви щодо власної позиції та моральних якостей, прагнення до обґрунтування свого вчинку. У ситуації, що передбачає вибір між своїми інтересами й благополуччям іншої людини, рефлексія дозволяє суб'єкту

---

⁸⁰ Рефлексія в педагогіці: поняття, компоненти та функції. <https://moyaosvita.com.ua/pedagogika/refleksiya-v-pedagogici-ponyattya-komponenti-ta-funkcii%D1%97/>

⁸¹ Павелків Р.В. Рефлексія як механізм особистісно-професійного становлення майбутніх вчителів. Психологія: реальність і перспективи: Збірник наукових праць РДГУ. 2019. Вип. 12. DOI: https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi12.38

поглибити не тільки знання про себе, але й про психологію іншого, оцінити його стан як менш сприятливий порівняно зі своїм, робити припущення щодо можливої реакції партнера на його дії. Рефлексія відіграє провідну роль у саморегуляції моральної поведінки. За Р.Павелків⁸², розвинена моральна рефлексія дає можливість людині усвідомлювати себе суб'єктом саморегуляції поведінки, виконуючи такі функції: рефлексивний вихід за межі ситуації міжособистісної взаємодії з метою її всебічного аналізу; рефлексивне проникнення у світ іншої людини, її почуттів, переживань, цінностей; прогнозування наслідків вчинку для себе та для оточуючих.

Рефлексія (професійна рефлексія) є однією зі специфічних форм професійної діяльності людини. Вона базується на якостях особистості, увиразнює спрямованість на осмислення власних дій і перебуває у прямій залежності від індивідуальних особливостей людини. Професійна рефлексія уособлює найважливіший механізм, спрямований на самовдосконалення та розвиток можливостей власного «Я» відповідно до вимог обраної професії. Оскільки професійна рефлексія як одна зі специфічних форм професійної діяльності спрямована на осмислення власних дій, її доцільно розглядати у контексті психологічної готовності до професійної діяльності⁸³. Важливим є те, що рефлексія трактується не лише як усвідомлення індивідом того, як він сприймається партнерами по спілкуванню, а й як інший розуміє суб'єкта рефлексії⁸⁴.

Педагогічна рефлексія уособлює «систему процесів, що забезпечує аналіз цілей, завдань, способів, прийомів і предметного змісту самої педагогічної діяльності та викликає трансформацію особистісного ставлення до себе та інших

---

⁸² Павелків Р.В. Рефлексія як механізм особистісно-професійного становлення майбутніх вчителів. Психологія: реальність і перспективи: Збірник наукових праць РДГУ. 2019. Вип. 12. DOI: https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi12.38

⁸³ Івашенко А. І. Професійна рефлексія як механізм саморозвитку майбутніх психологів : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Національний пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2020. https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/%D0%94_26.053.10/Ivashchenko.pdf

⁸⁴ Опалюк Т.Л. Когнітивно-змістова компонента соціальної рефлексії майбутнього вчителя. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи: зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ, 2018. Вип. 61. С. 218–223.

учасників педагогічної взаємодії»⁸⁵. Рефлексія виконує такі функції:

- діагностичну, зміст якої полягає у визначенні рівня розвитку учасників педагогічного процесу, а також їх взаємодії і ступінь його дієвості;
- проєктувальну, що ґрунтується на проєктуванні та моделюванні діяльності, а також на тісній взаємодії всіх учасників освітнього процесу;
- організаційну, що дає можливість організації максимально ефективної діяльності, продуктивної взаємодії андрагога і дорослих учнів;
- комунікативну, що є однією з найважливіших умов ефективного спілкування андрагога з тими, хто навчається;
- смислотвірну, що сприяє формуванню у свідомості суб'єктів освітньої взаємодії смислової основи їх діяльності;
- мотиваційну, яка «задає» спрямованість, характер і результативність діяльності, а також освітньої взаємодії;
- корекційну, що передбачає коригування векторів діяльності й власне взаємодії в освітньому процесі⁸⁶.

Педагогічна рефлексія як система процесів забезпечує аналіз цілей, завдань, способів, прийомів і предметного змісту власне педагогічної діяльності та зумовлює трансформацію особистісного ставлення до себе та інших учасників освітньої взаємодії. Прояви педагогічної / професійної рефлексії: *зовнішня* рефлексія андрагогом своєї професійної діяльності або власне професійне життя, за межі якого він не виходить; *внутрішня* рефлексія, що передбачає «вихід за межі «буттєвої» свідомості, що включає не тільки новий свідомий професійний досвід, але і ціннісне осмислення своєї професійної діяльності»⁸⁷. «Вихід» на внутрішню рефлексію (другий рівень професійної свідомості) й відрізняє діяльність викладача, який розвивається, від «зашкарублого» байдужого до

---

⁸⁵ Федорова А. І. Особливості педагогічної рефлексії педагога. Педагог. майстерність викл. вищ. шк.: роботи слухачів курсів підвищ. кваліфікації виклад. складу. Одеса, 2017. №5. С. 191-203. <http://dspace.opu.ua/jspui/handle/123456789/6516>

⁸⁶ Рефлексія в педагогіці: поняття, компоненти та функції. <https://moyaosvita.com.ua/pedagogika/refleksiya-v-pedagogici-ponyattya-komponenti-ta-funkci%D1%97/>

⁸⁷ Федорова А. І. Особливості педагогічної рефлексії педагога. Педагог. майстерність викл. вищ. шк.: роботи слухачів курсів підвищ. кваліфікації виклад. складу. Одеса, 2017. №5. С. 191-203. <http://dspace.opu.ua/jspui/handle/123456789/6516>

власного професійного розвитку педагога.

Культура філософського мислення, вміння осмислювати цілі й сенс своєї діяльності та тих проблем, що її супроводжують⁸⁸ є підґрунтям формування рефлексивної компетентності андрагога. В освітній практиці рефлексивна компетентність сприяє розвитку й саморозвитку андрагога, є інтелектуальною, емоційно забарвленою діяльністю, під час якої андрагог осмислює свій професійний досвід з метою отримання цілісного уявлення про оптимальний відбір змісту навчання, вибір форм, методів роботи з дорослими тощо. За М. Марусинець, «... розвинена рефлексійна спроможність має бути характерною рисою педагога-професіонала», оскільки професійна діяльність педагога полягає у «постійному рефлексійному аналізі педагогічних ситуацій, у розумінні контексту як власних дій, так і дій іншої людини»⁸⁹.

Нам імпонує думка Т. Опалюк про те, що «механізми рефлексії набувають особливої значущості в соціальному, професійному, педагогічному мисленні, яке інтегрує в собі знання та відповідні інтелектуальні дії, що розвиваються на їх основі (когнітивно-змістова компонента рефлексії)»⁹⁰. Науковець переконливо доводить, що «здатність до аналізу, усвідомлення, узагальнення, оцінки діяльності (освітньої, соціальної, квазіпрофесійної, професійної), моделей поведінки, професійно значущих особистісних якостей, а також до рефлексії, як інструменту «бачення себе очима учнів», визначає ефективність розвитку соціально-професійних компетентностей, необхідних сучасному вчителю відповідно до сучасних освітніх стандартів»⁹¹.

---

⁸⁸ Пономарьов О. С., Костиця І. В. Практикум з філософії освіти: навчально-методичний посібник. Харків: НТУ «ХП», 2019. С. 6.

<https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/6fa19084-4ce3-4187-9cee-64a1bd57564e/content>

⁸⁹ Марусинець М. Система формування професійної рефлексії майбутніх учителів початкових класів : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2012. 456 с.

⁹⁰ Опалюк Т.Л. Когнітивно-змістова компонента соціальної рефлексії майбутнього вчителя. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи: зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ, 2018. Вип. 61. С. 218–223. <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/23794/Opaliuk.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

⁹¹ Опалюк Т. Когнітивно-змістова компонента соціальної рефлексії майбутнього вчителя. 2018.

Змістовий модуль 3
НЕПЕРЕРВНА ОСВІТА ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ АНДРАГОГА В УМОВАХ ФОРМАЛЬНОЇ,
НЕФОРМАЛЬНОЇ ТА ІНФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ
(ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ)

3.1. Андрагог як суб'єкт освіти і навчання

На сучасному етапі розвитку суспільства навчання є ресурсом особистісного й професійного зростання. Сучасний світ швидко змінюється, ще швидше застарівають знання. Лідерські позиції посідають ті люди, організації і країни, які володіють найсучаснішою інформацією, вміють її одержувати й ефективно використовувати.

Зростає чисельність дорослих як цільової групи тих, хто навчається.

Розглянемо сутність дорослості як складника термінологічного апарату освіти дорослих.

Дорослість – найбільш тривалий період онтогенезу людини від моменту завершення юності до початку старіння, який характеризується досягненням найвищого розвитку фізичних, духовних, інтелектуальних здібностей, високої світоглядної зрілості, сформованості життєвої позиції і здатності контролювати свої бажання, емоції та почуття (С. Панченко).

Доросла особа – це будь-яка людина, визнана такою у тому суспільстві, до якого вона належить (визначення ЮНЕСКО); особа, яка досягла повноліття, певного рівня психофізіологічної й соціальної зрілості, освіченості та цивільної дієздатності. З-поміж основних ознак дорослої людини / критеріїв дорослості учасниками наукових дискурсів виокремлено такі:

✓ хронологічний вік; психофізіологічна зрілість; соціальна зрілість; повна громадсько-правова дієздатність; економічна самостійність; залучення до сфери професійної діяльності (В. Онушкін);

✓ біологічний вік, чинне законодавство, власне відчуття дорослості, манера поведінки; місце у соціумі (А. Джарвіс (Jarvis)).

Існує досить значна кількість вікових типологій людини, обґрунтованих в Україні та зарубіжжі. Так, відповідно до офіційних документів ВООЗ, молодими людьми вважають до досягнення 44 років. Отже, відповідно до вікової класифікації Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ,) виокремлено⁹²:

- молодий вік – 25-44 років;
- середній вік – 44-60 років ;
- похилий вік – 60-75 років;
- старечий вік – 75-90 років;
- довгожителі – 90 років – 90+.

Наведемо вікову періодизацію, яку запропонував Д. Бромлей (D.Bromley). Означену періодизацію унаочнено М. Скрипник (рис. 1).

Дорослість (21–65 років)	Рання дорослість – 21–25 років. Середня дорослість – 25–40 років. Пізня дорослість – 40–55 років. Передпенсійний вік – 55–65 років
Старіння (65–70 років)	Відставка – 65–70 років – старий вік. Дряхлість – 70 років і більше

Рис. 1. Вікова періодизація дорослих, побудована на основі порівняльно-вікових характеристик великого діапазону віку (автор Д. Бромлей (D. Bromley))⁹³

Узагальнену класифікацію вікових меж дорослості розміщено у додатку 1.

Акцентуємо увагу на тому, що педагогічний персонал у сфері освіти дорослих становить одну з категорій дорослих учнів. За М. Громковою, «дорослий учень» – особа дієздатного віку, яка тим або іншим чином суміщає навчальну діяльність із участю у сфері оплачуваної праці.

⁹² Визначення віку, з якого особа може вважатися особою похилого віку: огляд міжнародного досвіду та національні практики. ГО «Суспільство і право» в рамках грантового проекту “Підвищення рівня правової обізнаності людей поважного віку щодо механізмів захисту своїх прав”. 2018. <http://surl.li/fvrcv>

⁹³ Скрипник М. Дорослий у практичній андрагогіці. http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/pislya_dyplom_osvina/1_2016/%D0%A1%D0%9A%D0%A0%D0%98%D0%9F%D0%9D%D0%98%D0%9A.pdf

Якщо йдеться про дорослих учнів, то вони мають:

✓ широкий вибір (форм і методів навчання, проблем для дослідження (вивчення), умов навчання тощо);

✓ брати на себе відповідальність за планування, організацію та результати власного навчання;

✓ формувати власний стиль навчання: через дослідження; пробуючи та змінюючи; долаючи перешкоди (помилки).

Дорослий, який навчається – це людина, яка володіє такими основними характеристиками, що відрізняють його від учнів, які не досягли дорослості:

1) усвідомлює себе самостійною, самокерованою особистістю;

2) накопичує життєвого (побутового, професійного, соціального) досвіду, який стає важливим джерелом навчання його самого і його колег;

3) готовність до навчання (мотивація) визначається його прагненням за допомогою навчальної діяльності вирішити свої життєво важливі проблеми і досягти конкретної мети;

4) прагне обов'язкової, швидкої реалізації отриманих знань, умінь, навичок і якостей;

5) навчальна діяльність значною мірою зумовлена тимчасовими, просторовими, професійними, побутовими, соціальними факторами (умовами).

Навчання андрагогів, як і будь-яких інших категорій дорослих, має ґрунтуватися на **андрагогічній моделі навчання, запропонованій М. Ноулзом (M. Knowles)**. У викладеному Л. Лук'яноюю. І. Павловим⁹⁴ обґрунтуванні доцільності використання означеної моделі наголошено, що саме ця модель у найбільшому ступені визначає роль учня у навчальному процесі, оскільки ураховує його життєвий досвід, потребу в самоспрямованості, мотивацію до навчання, уможлиблює задоволення освітніх потреб, залучає до вибору наповнення програми та керування навчальним процесом. На новизні та

---

⁹⁴ Лук'янова Л., Павлов І. Сутнісний аналіз андрагогічної моделі М. Ноулза та доцільність її використання у сучасній практиці навчання дорослих. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи, 2020. 17(1), С. 9-19. DOI: [https://doi.org/10.35387/od.1\(17\).2020.9-19](https://doi.org/10.35387/od.1(17).2020.9-19)

новаторстві андрагогічної моделі М. Ноулза акцентував увагу американський науковець Рей Бард (R. Bard): «...можливо, більше, ніж будь-який інший чинник, змінила роль учня в освіті. Андрагогіка високо цінує життєвий досвід учня і його потребу в самоспрямованості, мотивує учня до навчання, задовольняючи його освітні потреби, залучає учня до вибору змістового наповнення програми та керування навчальним процесом... Навчання впродовж життя, компетентнісне навчання, самоспрямоване навчання та контрактне навчання – все це ідеї, пов’язані з андрагогікою»^{95; 96}.

Модель М. Ноулза (M. S. Knowles) є процесуальною і тривимірною (рис. 1).

Рис. 1. Андрагогічна модель навчання в освітній практиці (переклад Л.Б. Лук'янової, І. Павлова⁹⁷; оригінал праці⁹⁸)

⁹⁵ Bard, R. Foreword. In M. S. Knowles (Ed.). Knowles M. S. *Andragogy in Action. Applying Modern Principles of Adult Education*. San Francisco, CA: Jossey Bass, 1984.

⁹⁶ Огієнко О.І., Литовченко І.М. Андрагогічна модель навчання дорослих: американський контекст. Київ: НТУУ "КПІ", 2014. С. 104; Огієнко О. Андрагогічні засади професійної підготовки фахівців з публічного управління та адміністрування. 2020. DOI: 10.24139/2312-5993/2020.08/240-251

⁹⁷ Лук'янова Л., Павлов І. Сутнісний аналіз андрагогічної моделі М. Ноулза та доцільність її використання у сучасній практиці навчання дорослих. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 2020. 17(1), С. 9-19. DOI:

Моделі притаманні ознаки системи. Передусім йдеться про наявність структури, компонентів, взаємозв'язків і взаємозалежностей між ними та вибудовування на рівневій методології (загальнофілософської методології, конкретно-методологічному рівні, рівні методологічних процедур)⁹⁹.

В основу означеної моделі покладено процес, що визначає її процесуальність, а три її виміри візуалізують:

- ✓ *цілі й завдання* навчання (Goals and Purposes for Learning);
- ✓ *відмінності й особливості* (індивідуальні (Individual Learner Differences), предметні (Subject Matter Differences), ситуативні (Situational Differences));
- ✓ *основні принципи* навчання дорослих (Core Adult Learning Principles)¹⁰⁰.

Зовнішнє коло окреслює *цілі й завдання навчання*, відокремлені середнім колом від андрагогічних принципів, але вони мають безпосередній вплив на увесь процес навчання. У моделі цілі навчання дорослих визначаються трьома основними категоріями розвитку: інституційного (Institutional Growth), суспільного (Societal Growth), між якими знаходиться індивідуальний розвиток (Individual Growth). Середнє коло андрагогічної моделі – візуалізує *сукупність особливостей*, згрупованих за трьома категоріями:

- особистісні – індивідуальні особливості (Individual Learner Differences),
- навчально-змістові – особливості навчального предмету (Subject Matter Differences);
- ситуативні особливості (Situational Differences).

У центральному, найбільшому колі моделі, М. Ноулзом викладено *шість*

[https://doi.org/10.35387/od.1\(17\).2020.9-19](https://doi.org/10.35387/od.1(17).2020.9-19).

⁹⁸ Knowles, M., Holton III, E., & Swanson, R. The Adult Learner: The Definitive Classic in Adult Education and Human Resource Development. San Diego, CA: Elsevier, 1998.

⁹⁹ Якса Н.В. Андрагогічна модель навчання. Андрагогічний вісник: наукове електронне періодичне видання. 2014. Вип. 5. С. 47-52. https://library.zu.edu.ua/doc/andragogic_visnyk/Andragogichniy_visnyk_5.pdf

¹⁰⁰ Knowles M.S., Elwood F. Holton III, & Richard A. Swanson. The adult learner: the definitive classic in adult education and human resource development. 6th Ed. Butterworth-Heinemann Elsevier, 2005. P. 4.

*принципів навчання, що впливають з особливостей дорослого учня*¹⁰¹.

Навчання андрагогів як категорії дорослих учнів ґрунтується на андрагогічних принципах (обґрунтовано С. Змейовим):

1. Пріоритет самостійного навчання. Самостійна діяльність тих, хто навчається, є основним видом навчальної роботи дорослих учнів. Йдеться не про самостійну роботу як вид навчальної діяльності, а самостійне здійснення організації процесу власного навчання.

2. Принцип спільної діяльності передбачає спільну діяльність тих, хто навчається, з тими, хто навчає, а також з іншими учасниками щодо планування, реалізації, оцінювання і корекції процесу навчання.

3. Принцип опертя на досвід тих, хто навчається. Згідно з цим принципом, життєвий (побутовий, соціальний, професійний) досвід здобувача освіти використовується як одне з джерел навчання (його та одногрупників тощо).

4. Індивідуалізація навчання. Відповідно до цього принципу кожен, хто навчається, спільно з тим, хто навчає, а в деяких випадках і з іншими учнями, створює індивідуальну програму навчання, що орієнтована на конкретні освітні потреби і цілі навчання і враховує досвід, рівень підготовки, психофізіологічні, когнітивні особливості того, хто навчається.

5. Системність навчання. Цей принцип передбачає дотримання відповідності цілей, змісту, форм, методів, засобів навчання і оцінювання результатів навчання.

6. Контекстність навчання. Йдеться про спрямованість на конкретні, життєво важливі для дорослого цілі, орієнтоване на виконання ним соціальних ролей або вдосконалення особистості, будується з урахуванням професійної, соціальної, побутової діяльності того, хто навчається, його просторових, часових, професійних, побутових факторів або умов.

7. Принцип актуалізації результатів навчання. Цей принцип передбачає

---

¹⁰¹ Лук'янова Л., Павлов І. Сутнісний аналіз андрагогічної моделі М. Ноулза та доцільність її використання у сучасній практиці навчання дорослих. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 2020. 17 (1), С. 9-19. DOI: [https://doi.org/10.35387/od.1\(17\).2020.9-19](https://doi.org/10.35387/od.1(17).2020.9-19)

невідкладне застосування на практиці набутих дорослим учнем знань, умінь, навичок, якостей.

8. Принцип елективності навчання передбачає надання тому, хто навчається, певної свободи вибору цілей, змісту, форм, методів, джерел, засобів, термінів, часу, місця навчання, оцінювання результатів навчання, а також тих, хто з ним навчається.

9. Принцип розвитку освітніх потреб. За цим принципом оцінювання результатів навчання здійснюється шляхом виявлення реального ступеня засвоєння навчального матеріалу і визначення тих змістових блоків, без засвоєння яких неможливе досягнення поставленої мети навчання. Процес навчання також вибудовується за цілями формування у тих, хто навчається, нових освітніх потреб, конкретизація яких здійснюється після досягнення певної цілі навчання.

10. Принцип усвідомленості навчання передбачає усвідомлення тим, хто навчається, і тим, хто навчає, всіх параметрів процесу навчання й своїх дій щодо організації освітнього процесу¹⁰².

Ключова ідея андрагогічної моделі М. Ноулза полягає в активному залученні тих, хто навчається, на усіх етапах навчання й уможливорює самостійне оволодіння будь-яким, необхідним для них, змістом:

- 1) участь у підготовці програм навчання;
- 2) створення сприятливого психологічного клімату під час навчання;
- 3) залучення дорослих до спільного планування навчальної діяльності;
- 4) залучення дорослих до діагностування освітніх потреб;
- 5) залучення дорослих до формування цілей навчання;
- 6) залучення дорослих до проектування навчальних планів;
- 7) надання допомоги дорослим у виконанні навчального плану;
- 8) залучення дорослих до оцінювання навчання¹⁰³.

---

¹⁰² Сорочан Т.М., Рудіна О.М. Розвиток професіоналізму педагогічних працівників у системі післядипломної педагогічної освіти на андрагогічних засадах. Розвиток післядипломної педагогічної освіти України в умовах інтеграції... Луганськ, 2004.

¹⁰³ Лук'янова Л., Павлов І. Сутнісний аналіз андрагогічної моделі М. Ноулза та доцільність її використання у сучасній практиці навчання дорослих. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи, 2020. 17(1), С. 9-19. DOI: [https://doi.org/10.35387/od.1\(17\).2020.9-19](https://doi.org/10.35387/od.1(17).2020.9-19)

Прийняття дорослим рішення щодо продовження освіти зумовлює поглиблення позитивного ставлення до навчальної діяльності. Водночас позитивний мотив впливає на життєву позицію особистості, програму її діяльності й перспективні плани, стає невід'ємною складовою процесу самовдосконалення. Особистісний і професійний розвиток, задоволення інших освітніх, культурно-освітніх потреб є метою навчання дорослих.

Навчання дорослих має ґрунтуватися зокрема на різних *наукових теоріях*. Передусім йдеться про положення та ідеї теорії *біхевіоризму, прагматизму, конструктивізму, когнітивізму, нейробиологічні теорії навчання* тощо. Ці та інші теорії являють собою не просто сукупність термінів, концепцій та ідей про те, як вчаться дорослі. Саме вони допомагають:

- грамотно вибудувати навчальні курси на всіх етапах – від створення концепції до її реалізації, щоб навчання було максимально ефективним;
- створювати курси, які відповідають потребам тих, хто навчається;
- добирати стратегії навчання з урахуванням реального контексту навчання;
- використовувати технології, які максимально відповідають стратегіям навчання;
- застосовувати стратегії, які враховують сучасні особливості навчання дорослих (необхідність упровадження цифрових технологій, урахування мобільності дорослих учнів тощо).

Практичний інтерес становить циклічна 4-ступінчаста емпірична **модель процесу навчання й засвоєння людиною нової інформації**, запропонована **Д. А. Колбом** (David A. Kolb). Означена модель є одним із прикладів еталонного уявлення про навчання, що ґрунтується на поетапному формуванні розумових дій. За Д. А. Колбом, процес навчання являє собою своєрідну спіраль (цикл), що візуалізує своєрідний цикл накопичення особистого досвіду, в подальшому – обмірковування й роздуми, і в підсумку – дії. Отже, людина навчається через досвід, через спостереження та рефлексію, за допомогою абстрактної концептуалізації і шляхом активного експериментування (рис. 1).

Рис. 1. Цикл (цикл навчання) Д. А. Колба
(візуалізація С. Панченко¹⁰⁴)

Відповідно до означеної моделі навчання, виокремлено такі послідовні стадії: отримання безпосереднього досвіду; спостереження, в ході якого відбувається усвідомлення нового матеріалу; осмислення нових знань, їх теоретичне узагальнення; експериментальна перевірка нових знань і самостійне застосування їх на практиці в різноманітних ситуаціях – уявних, змодельованих і реальних¹⁰⁵.

Сутність *циклу Д. А. Колба*: для того, щоб доросла людина навчилася якимось складним навичкам максимально ефективно, вона має пройти чотири стадії (інтерпретація С. Панченко):

- 1) *набути особистий досвід* у тому, чого хоче навчитися (у результаті практичного навчання людина знаходить потужний досвід, який не забуде);
- 2) *опанувати засоби спостереження та рефлексії* (дорослим потрібно постійно «прокручувати» та осмислювати власний досвід – це дозволяє робити висновки і знаходити знання, тому після практичного навчання людям потрібно дати час для рефлексії, щоб вони могли спостерігати за процесом «зі сторони», проаналізувати його);

¹⁰⁴ Панченко С. М. Психологічні особливості дорослої людини як суб'єкта навчання. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2013. Вип. 3.

¹⁰⁵ Методичний посібник до вивчення дисципліни «Управління організаційними змінами» (для студентів денної та заочної форм навчання спеціальностей 7(8).03060101 «Менеджмент організацій і адміністрування (за видами економічної діяльності)», 8.18010016 – «Бізнес-адміністрування») / Уклад.: Захарова О.В. Черкаси: ЧДГУ, 2016. С. 14.

3) сформулювати абстрактні концепції та моделі, узагальнити інформацію, отриману дослідним шляхом, щодо якоїсь моделі, яка б описувала цей досвід (абстрактна концептуалізація);

4) проекспериментувати та перевірити придатність створеної концепції для того, щоб працювати за нею в подальшому (активне експериментування).

Відповідно, після цього етапу людина отримує новий «безпосередній досвід» і коло замикається. У результаті проведення експерименту народжується досвід і цикл емпіричного навчання поновлюється.

Відповідно до моделі / циклу Д. А. Колба, процес навчання може починатися з будь-якої стадії. Означений процес відбувається послідовно – до тих пір, поки не буде сформовано необхідну навичку. Водночас процес не є циклічним, а являє собою безперервну спіраль, оскільки нові навчальні дії відбуваються вже за інших обставин, коли людина вже спроможна спрогнозувати можливі наслідки через власну обізнаність. А ефективність навчання забезпечується шляхом обов'язкового проходження та засвоєння людиною всіх чотирьох етапів моделі¹⁰⁶. Навчання відбувається доти, доки не сформується необхідна навичка. Як тільки одна навичка сформована, мозок готовий до набуття наступної¹⁰⁷.

В освітній практиці педагоги використовують запропонований Д. А. Колбом цикл як підґрунтя для розроблення різних моделей навчання.

Ідеї Д. А. Колба набули подальшого розвитку. Так, англійські психологи П. Хоней (P. Honey), А. Мамфорд (A. Mumford) провели ряд досліджень щодо стилів навчання. Дослідники виокремили чотири групи тих, хто навчається, за стилями навчання: «активісти», «мислителі», «теоретики», «прагматики» (табл. 1).

Таблиця 1

---

¹⁰⁶ Методичний посібник до вивчення дисципліни «Управління організаційними змінами» (для студентів денної та заочної форм навчання спеціальностей 7(8).03060101 «Менеджмент організацій і адміністрування (за видами економічної діяльності)», 8.18010016 – «Бізнес-адміністрування») / Уклад.: Захарова О.В. Черкаси: ЧДТУ, 2016. С. 14.

¹⁰⁷ Панченко С. М. Психологічні особливості дорослої людини як суб'єкта навчання. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2013. Вип. 3.

Типологія тих, хто навчається, за стилями навчання¹⁰⁸

Типологія тих, хто навчається, за стилями навчання	
Назва типу	Характеристика
«Активіст»	Імпульсивний, спрямований на пошук вражень екстраверт, що прагне пізнавати нове у процесі роботи методом проб та помилок. Самостійний, активний, товариський, нетерплячий, відкритий та повний ентузіазму. Швидко включається до будь-якої діяльності. Прагне до експериментів. Йому простіше діяти, ніж прораховувати можливі наслідки. Часто виходить у лідери. Може переходити від одного досвіду до іншого, замислюючись над аналізом останнього або внесенням будь-яких коректив. Його девіз: «Я хочу це зробити».
«Мислитель»	Обережний інтроверт «методологічного» спрямування, що спочатку певний час розмірковує і лише потім діє. Приділяє багато уваги збору та аналізу інформації. Перед тим, як почати діяти, прораховує всі нюанси та підтексти. Часто просить поради в інших. Витрачає значну кількість часу на обдумування проекту та його здійснення, але зовсім не обов'язково застосовує отримані знання у подальшій проектній діяльності. Його девіз: «Сім разів відміряй, один раз відріж».
«Теоретик»	Об'єктивний раціональний інтелігент, що розв'язує проблеми крок за кроком, цінує раціональність і логіку, прагне до системного мислення й досконалості. Спрямований на набуття цілісної картини явища. Виявляє зв'язки й розглядає наявну ситуацію у широкому контексті, але так і не переходить до конкретних дій. Його девіз: «Я хочу зрозуміти це».
«Прагматик»	Практичний реаліст, що прагне знайти рішення, перейти до дій. Прагне до успіху, діє швидко та впевнено. Отримані знання та навички втілює у життя одразу. Проблеми розглядає як можливість подальшого просування. Береться тільки за те, що стосується його роботи, і легко може упустити щось важливе, й, на перший погляд, другорядне. Девіз: «Добре те, що діє».

Зазвичай дорослі починають навчатися стилем, що є для них пріоритетним,

¹⁰⁸ Узагальнено за джерелами:

- Захарова О. В., Шумаєва О. О., Соловцова О. П. Управління змінами: навч. посіб. Донецьк: ДонНТУ, 2013.

- Методичний посібник до вивчення дисципліни «Управління організаційними змінами» (для студентів денної та заочної форм навчання спеціальностей 7(8).03060101 «Менеджмент організацій і адміністрування (за видами економічної діяльності)», 8.18010016 – «Бізнес-адміністрування») / Уклад.: Захарова О.В. Черкаси: ЧДТУ, 2016. С. 14.

- Стили навчання. https://www.cisco.com/c/dam/global/ru_ua/training-events/downloads/anketa_training.pdf

- Методичний посібник до вивчення дисципліни «Управління організаційними змінами» (для студентів денної та заочної форм навчання спеціальностей 7(8).03060101 «Менеджмент організацій і адміністрування (за видами економічної діяльності)», 8.18010016 – «Бізнес-адміністрування») / Уклад.: Захарова О.В. Черкаси: ЧДТУ, 2016. С. 14-15.

проходячи потім всі етапи ефективного навчання. При плануванні навчання необхідно враховувати, що у групі обов'язково будуть учні/учениці (слухачі/слухачки), які тяжіють до різних стилів навчання.

В освітньому процесі важливу роль відіграють форми, **методи і прийоми навчання дорослих**. Акцентуємо увагу на узагальнених *порадах щодо використання методів і прийомів навчання* (за Т. Урдзе):

1. Застосовуйте тільки ті методи і прийоми, які ви самі вважаєте найбільш дієвими.

2. Не застосовуйте методи і прийоми лише заради власне методу. Застосування методу ніколи не має бути ціллю, а має слугувати чіткій меті.

3. Методи можна і слід адаптовувати. Змінюючи вказівки щодо використання методу та адаптуючи його відповідно до певної ситуації, ви зможете підвищити його ефективність і знайти нові шляхи його застосування.

4. Не соромтеся повторювати за іншими чи брати на озброєння те, що роблять інші. За винятком небагатьох випадків, методи навчання не захищені авторським правом, радше, є «фольклором освітянської спільноти», яким може користуватися кожен¹⁰⁹.

Традиційні форми і методи, технології навчання переважно не відповідають очікуванням дорослих, які навчаються. Водночас заслуговують на увагу сучасні технології навчання дорослих, що враховують особливості цієї категорії осіб і спрямовані на їх активну участь в освітньому процесі. У сучасній практиці освіти дорослих використовуються технології:

- трансформаційного (перетворювального) навчання;
- емпіричного навчання;
- соціального навчання;
- емоційного навчання;
- когнітивного навчання;
- поведінкового навчання тощо.

---

¹⁰⁹ Урдзе Томс. Посібник для фахівців з освіти дорослих. Київ: ТОВ «Золоті ворота». 84 с.

Високим рівнем активності слухачів характеризуються проблемні, творчі, дослідницькі, ігрові та інші технології. Від традиційних вони відрізняються не лише методикою викладання, а й високою ефективністю освітнього процесу, оскільки дають змогу розвивати у слухачів спеціальні навички (здатність до соціальної інтеграції та компромісів, вміння приймати самостійні рішення, вирішувати конфлікти тощо), підвищувати мотивацію та самосвідомість, закріплювати і використовувати набуті знання, вміння та навички на практиці. Використання цих технологій сприяє покращенню якості навчання, скороченню його термінів, підвищенню професійної адаптації та конкурентоспроможності слухачів на ринку праці¹¹⁰.

На сучасному етапі розвитку андрагогічної практики потребують переосмислення роль і функції *викладачів для дорослих (андрагогів)* у закладах формальної і неформальної освіти, що зумовлено різними ціннісними, цільовими установками у навчанні, віковими та іншими особливостями дорослих учнів. Тим викладачам, які здійснюють освітню діяльність у закладах формальної і неформальної освіти дорослих, доцільно пам'ятати, що *досягти більшої результативності навчання* можна, якщо враховувати, що дорослі:

- мають значний життєвий, професійний досвід, знання, а тому плекайте партнерів, «співавторів процесу власного навчання», а не власне учнів, організуйте спільну діяльність на всіх етапах навчання;
- хочуть знати відповідь на запитання «Що це мені дає?»;
- люблять спілкуватися один з одним, а не просто слухати педагога/тренера;
- можуть мати певні забобони, страхи, які не можуть бути подолані в рамках одного заняття;
- воліють допомагати педагогам, співпрацювати й відчувати себе активними учасниками освітнього процесу;
- потребують поваги та толерантного ставлення;

---

¹¹⁰ Сучасні технології освіти дорослих: посібник / авт. кол.: О.В. Аніщенко, Л.Б. Лук'янова, Л.Є. Сігаєва, С.В. Зінченко, О.В. Баніт, Н.І. Дорошенко. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013.

- надають перевагу активним формам і методам навчання, вправам у невеликих групах тощо, тому програми мають бути різноманітними;
- прагнуть одразу використовувати те, що вивчили, а тому необхідно створювати можливості для застосування здобутих на занятті знань, набутих умінь і навичок;
- вчаться з різною швидкістю, що зумовлює необхідність упровадження особистісно орієнтованого підходу, а також потребує гнучкості педагога;
- відчують вплив на навчання професійних, соціальних, побутових, часових та інших факторів;
- сприймають критику тільки в конструктивній формі, а тому важливо, щоб людина прийняла те, що їй говорять, забезпечити зворотний зв'язок на засадах діалогу;
- люблять гумор, оптимістичне налаштування тощо.

Узагальнені рекомендації щодо організації навчання дорослих наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Рекомендації щодо організації навчання дорослих¹¹¹

Особливості дорослих учнів	Рекомендації щодо організації навчання дорослих
<i>Прагнення до самостійності самореалізації</i>	Надавайте можливість і заохочуйте виявляти ініціативу.
	Шукайте можливості для того, щоб кожен дорослий міг себе проявити.
	Створюйте підтримуюче розвивальне освітнє середовище.
<i>Прагнення поваги й визнання</i>	Розкривайте можливості для персоніфікованого включення в навчання.
	Звертайтеся до кожного учасника освітньої взаємодії на «Ви», на ім'я упродовж усього періоду навчання.
	Ніколи не принижуйте людину.
	Завжди будьте ввічливими й терплячими.

¹¹¹ Обґрунтовано С. Панченко:

Панченко С. М. Психологічні особливості дорослої людини як суб'єкта навчання. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2013. Вип. 3)

і доповнено авторами:

Аніщенко О., Смірнов О. Особливості навчання дорослих. Культура добросусідства. Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно. Програма та методичні рекомендації / [редактори-укладачі : О. В. Аніщенко, М. А. Араджионі, А. І. Гусев, В. І. Потапова]. Київ: ТОВ «Прометей», 2019. С. 34-43. <https://lib.iitta.gov.ua/719391/>

	Переконуйте дорослих, що помилки є невід'ємною складовою освітнього процесу.
	З метою попередження / вирішення конфліктів застосовуйте у колі педагогічного персоналу методи обміну досвідом щодо їх розв'язання.
<i>Концентрація на цілях, проблемах і завданнях</i>	Підкреслюйте особисті переваги навчання.
	Акцентуйте увагу на намірах і цілях дорослого учня.
	Слухайте запитання й точки зору кожного члена групи.
	Вивчайте теми в логіці вирішення проблем.
	У навчанні просувайтесь від професійних проблем і досвіду дорослого.
	Пропонуйте актуальні й обґрунтовані теми навчання.
<i>Інтерес до практичного застосування нових знань</i>	Прагніть активізувати процес навчання, зробити його дослідницьким.
	Пов'яжіть результати навчання з професійною діяльністю, сприяйте перенесенню набутих знань і навичок у «робочі» умови або умови, наближені до них.
	Використовуйте методи проб і помилок, аналогії.
<i>Наявність професійного особистого досвіду</i>	Йдіть «від часткового до загального» чи «від загального до конкретного», відповідно до цілей і завдань групи.
	Заохочуйте питання про загальні принципи, встановлюйте спільне в конкретних положеннях.
	Пов'яжіть новий матеріал з наявними знаннями і досвідом.
<i>Наявність конкуруючих інтересів</i>	Ураховуйте наявність можливих обмежень у навчанні (соціальних, часових, фінансових тощо).
	Сприяйте розвитку мотивації для подальшого навчання.
<i>Наявність стереотипів щодо методів навчання і переваг</i>	Здійснюйте моніторинг освітніх потреб дорослих учнів (до початку навчання).
	Максимально використовуйте активні методи навчання.
	Заохочуйте та підкріплюйте досягнення слухачів на основі зворотного зв'язку.
	При закріпленні матеріалу покладайтеся на розуміння, а не на пам'ять.
	Ураховуйте відмінності у стилях навчання.
<i>Потреба у короткостроковому навчанні</i>	Орієнтуйтеся на короткі періоди навчальної активності.
	Створюйте компактні/гнучкі й ефективні цикли навчання.
<i>Опір процесу навчання</i>	Обґрунтовано високі вимоги до особистості викладача.
	Залучайте до навчання, створюйте відповідну мотивацію.
<i>Уміння працювати з інформацією; високий самоконтроль</i>	Ураховуйте очікування та потреби, можливості й обмеження.
	Розвивайте у слухачів навички навчання й самонавчання.
	Ураховуйте професійні та особистісні особливості тих, хто навчається.
<i>Висока критичність, закритість (захист «Я»), страх невдачі; труднощі</i>	Заохочуйте дорослих учнів підтримувати один одного у процесі навчання.
	Створюйте комфортну, безпечну атмосферу.
	Переконайтеся, що фізичний простір є максимально зручним.

у встановленні та підтримці міжособистісних стосунків	Дотримуйтеся правил організації зворотного зв'язку. Розвивайте комунікативні навички.
---	--

Важливо поважати індивідуальність учасників освітньої взаємодії, розвивати їх упевненість у цінності навчання впродовж життя, що дозволить встановити довірливі відносини, сприятиме залученню кожного здобувача освіти, а також мінімізації ймовірного опору набуттю нових знань і навичок.

3.2. Професійний розвиток і саморозвиток андрагога як складник неперервної освіти / ціложиттєвого навчання

Сучасний контекст розуміння сутності безперервної освіти андрагогів дозволяє виокремити її основні функції, а саме: професійну, соціальну, особистісну. Професійна функція забезпечує розвиток в андрагога як дорослої людини необхідних професійних компетенцій, генерування нових професійних можливостей тощо. Соціальна функція допомагає доповнити та збагатити процес взаємодії з суспільством, економічною сферою, державою в цілому шляхом ознайомлення з мовою, культурою, новими видами діяльності, загальнолюдськими цінностями, сучасними технологіями соціальної взаємодії, у тому числі інформаційними, формуючи в андрагога як дорослої людини грамотність у різних сферах. Особистісна функція забезпечує задоволення індивідуальних пізнавальних потреб, інтересів, захоплень (як правило, супроводжує повсякденне життя).

Соціокультурні, організаційно-управлінські, психолого-педагогічні та інші чинники дозволяють розглядати процес становлення андрагога як фактор розвитку його професіоналізму, підвищення статусу й привабливості педагогічної професії (за М. Александровою).

У контексті досліджуваної проблеми привернемо увагу до особистісно-професійного саморозвитку як цілісної системи, що ґрунтується на

самоперетворенні особистості й здійснюється шляхом саморегуляції своєї поведінки і діяльності, спрямованої на досягнення особистісно й професійно важливих цілей¹¹².

Розвиток фахівця передбачає цілеспрямоване формування, а в подальшому – удосконалення його професійних якостей, компетентностей (загальних і спеціальних). Означені складники уособлюють безперервний професійний розвиток і саморозвиток професіонала, що зумовлюють його соціальну (задоволення потреб економіки в кваліфікованих спеціалістах) та особистісну (конкурентоспроможність спеціаліста на ринку праці) спрямованість¹¹³.

Саморозвиток особистості уособлює:

- осмислення людиною своїх індивідуальних якостей та їх збагачення через уведення у відповідні види діяльності, зокрема освітню¹¹⁴;
- усвідомлений та керований особистістю процес, у результаті якого відбувається удосконалення фізичних, розумових і моральних потенцій людини, її індивідуальності, що сприяє самовдосконаленню та самореалізації особистості;
- активну цілеспрямовану діяльність задля зміни самої себе власними зусиллями за допомогою цієї діяльності, подолання внутрішніх суперечностей через самовиховання та самовдосконалення;
- цілеспрямовану різноманітну «само зміну» особистості, що сприяє духовно-етичному та діяльнісно-практичному самозбагаченню і саморозкриттю, самостійному формуванню особистості, успішній самореалізації в суспільстві;
- свідому діяльність людини, спрямована на повну реалізацію себе як особистості в тій соціальній сфері, яку визначає її професія¹¹⁵.

---

¹¹² Аніщенко О. Кар'єрне зростання педагога у контексті особистісно-професійного саморозвитку. Естетика і етика педагогічної дії: зб. наук. пр. / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. 2020. №21. С. 22-32. (0,5 др. арк.) DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2020.21.218082>

¹¹³ Скорик Т.В. Професійний саморозвиток майбутнього вчителя: контекстний підхід. Theoretical and practical scientific achievements: research and results of their implementation: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the International Scientific and Theoretical Conference, September 3. Pisa, Italian Republic : European Scientific Platform, 2021. V. 2. P. 64-65.

¹¹⁴ Біла книга національної освіти України / Акад пед наук України; за ред. В. Г. Кременя. К., 2009.

¹¹⁵ Скорик Т.В. Професійний саморозвиток майбутнього вчителя: контекстний підхід. Theoretical and practical scientific achievements: research and results of their implementation: collection of scientific papers «SCIENTIA»

Професійний саморозвиток як суспільно й особистісно значуща якість являє собою здатність долати виклики соціальної дійсності відповідно до вимогами, адаптовуватися в сучасній реальності (Е. Зеєр).

В умовах нестабільності й невизначеності значного поширення набувають практики неформальної освіти. Вони відіграють вирішальну роль у процесі професійного розвитку й саморозвитку андрагогів. З-поміж неформальних моделей професійного розвитку андрагогів науковці виокремлюють *модель «наставництва»*. Йдеться про консультування й супровід представників цільової групи на робочому місці більш досвідченими колегами чи експертами (важливою особливістю наставницьких відносин, яка насамперед відрізняє їх від інших технологій і форм супроводу, є те, що вони вирізняються, як правило, більш неформальною й особистістською спрямованістю, що дозволяє не тільки передавати найбільш специфічні нюанси професійної майстерності, але й вирішувати складні завдання індивідуально-психологічної адаптації педагога до умов професійної діяльності).

В основу *моделі самонавчальних організацій* покладено ідеї щодо мережі професіоналів, де відбувається обмін формалізованими та неформалізованими знаннями. За такої організації навчання суб'єкти працюють над рішенням реальних проблем, що зумовлені конкретними обставинами професійної діяльності та життєвої перспективи. Навчання здійснюється постійно впродовж професійної діяльності та професійно орієнтованого спілкування на противагу поодиноким заходом, що проводиться у спеціально відведеному місці та у певних часових рамках.

Професійний розвиток за моделлю *інтерактивного спрямування* передбачає формування спільнот професіоналів-андрагогів на основі взаємодії за допомогою мережі інтернет. Реалізація означеної моделі уможлиблює обмін знаннями, досвідом в умовах реального співробітництва, що дозволяє спільно вирішувати спільні проблеми та розвивати компетенції. Власне мережеві спільноти можуть забезпечити умови для реалізації провідних компонентів професійного розвитку й

саморозвитку у педагогічному середовищі. Означене вище може слугувати підґрунтям для проєктування системи інтернет-підтримки професійного розвитку й саморозвитку андрагогів, розроблення нових підходів до вдосконалення їхньої андрагогічної майстерності, підвищення кваліфікації тощо.

Важливо наголосити, що для представників цільової групи все більшого значення набуває практика об'єднання у професійні спільноти. Професійні спільноти є цінним ресурсом, який дає змогу задовольнити потреби у професійному зростанні, поглибити розуміння власної андрагогічно орієнтованої професійної діяльності.

Насамкінець зазначимо, що важливого значення набувають питання самоефективності андрагогів. Високий рівень їхньої самоефективності є фактором покращення якості освіти, сприяє удосконаленню освітнього процесу тощо. Окремі дослідження увиразили позитивний зв'язок між самоефективністю педагогів і більш високим рівнем успішності й мотивації їхніх учнів, покращенням освітніх практик, ентузіазмом, цілеспрямованістю та задоволеністю працею. Слід додати, що у дослідженні TALIS у 2018 р. у контексті задоволеності працею було удосконалено вимірювання благополуччя (або стресу) педагога на робочому місці й додано нові блоки запитань зокрема про те, якою мірою робота спричиняє стрес, негативно впливає на особисте життя та ментальне здоров'я, а також про особисту й соціальну корисність від учительювання. У TALIS 2018 р. тема задоволеності роботою тісно пов'язана з мотивацією¹¹⁶.

---

¹¹⁶ Заболотна О., Щудло С., Лісова Т., Ковальчук О., Горук Н., Медіна Т. Учителі та освітнє середовище: крос-культурна перспектива. Дрогобич: УАДО і ТзОВ «Трек-ЛТД», 2020. С. 163-164.

РОЗДІЛ II

МАТЕРІАЛИ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Презентації: тематика, рекомендації щодо підготовки та оприлюднення

Тематика презентацій

1. Нормативно-правове забезпечення професійного розвитку андрагогів.
2. Актуальні вектори професійного розвитку андрагогів.
3. Професійний розвиток андрагогів в умовах неформальної та інформальної освіти.
4. Технології професійного розвитку андрагогів в умовах неформальної освіти
5. Цифрові технології і професійний розвиток андрагогів: можливості й тенденції застосування.
6. Індивідуальна освітня траєкторія андрагога: що це та навіщо?
7. Самоосвітня діяльність як чинник розвитку творчого потенціалу андрагогів.

Рекомендації щодо підготовки презентацій з використанням Microsoft PowerPoint

Створення презентацій належить до індивідуально-творчих завдань. Мультимедійна презентація – інструмент, що дозволяє передавати інформацію у візуалізованому, схематичному вигляді, що підвищує її цінність¹¹⁷. Мета презентацій за заданою тематикою як різновиду самостійної роботи – отримання додаткових знань та їх систематизація, розвиток навичок самостійної роботи з джерелами¹¹⁸

---

¹¹⁷ Методичні рекомендації щодо підготовки ММ-презентацій з використанням Microsoft PowerPoint. Київський університет імені Бориса Грінченка, 2018. https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/ndl.io/template/rekomendacii_prezentacii%D0%B0-2018.pdf

¹¹⁸ Маньгора В.В. Лідерство і особистісний розвиток. Методичні вказівки для самостійної роботи здобувачів третього (освітньо-науково) рівня вищої освіти для денної та заочної форм навчання спеціальностей: 051 – економіка, 071 – облік та оподаткування, 132 – матеріалознавство, 133 – галузеве машинобудування, 181 – харчові технології, 201 – агрономія, 204 – технології виробництва та переробки

тощо.

Основні етапи підготовки: збір та вивчення літератури з теми; окреслення основних понять; внесення додаткової інформації, що характеризує об'єкт вивчення; оформлення презентації; здача на контроль в установлений термін.

*Інструкція доповідачам і співдоповідачам*¹¹⁹:

Необхідно пам'ятати, що виступ складається з трьох частин: вступ, основна частина і висновок.

Вступ має містити: назву презентації (доповіді); повідомлення основної ідеї; актуальний аналіз предмета викладу; короткий перелік питань, що розглядаються; акценти щодо оригінальності підходу.

В основній частині доповідач має розкрити суть обраної теми, яка зазвичай вибудовується за принципом звіту, представити достатньо інформації для того, щоб зацікавити слухачів. При цьому частина теоретичного блоку має супроводжуватися ілюстраціями розробленої комп'ютерної презентації.

Висновок має унаочнювати чітке стисле узагальнення – результати здійсненої роботи.

Потрібно уникати найбільш поширених помилок¹²⁰: забагато матеріалу на слайді; забагато слайдів; дрібний шрифт; надмірне “декорування” чи його відсутність; тло слайду (шаблон) зливається з текстом або є занадто яскравим, що відволікає увагу; невиправдане використання ефектів анімації тощо.

*Загальні вимоги щодо підготовки презентацій з використанням Microsoft PowerPoint*¹²¹: наявність титульного слайду; дотримання єдиного стилю оформлення усіх слайдів; дотримання прийнятих правил орфографії, пунктуації, скорочень і правил оформлення тексту (відсутність точки в заголовках тощо); перелік

продукції тваринництва. Вінниця: ВЦ ВНАУ, 2022. 44 с.

¹¹⁹ Маньгора В.В. Лідерство і особистісний розвиток. Методичні вказівки для самостійної роботи здобувачів третього (освітньо-науково) рівня вищої освіти для денної та заочної форм навчання спеціальностей ... Вінниця: ВЦ ВНАУ, 2022. 44 с.

¹²⁰ Яворська Г. Методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи студента під час розроблення презентації до лекційного заняття. Львів: ЛНУ, 2020. https://bioweb.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/05/5_vymohy-do-prezentatsii.pdf

¹²¹ Методичні рекомендації щодо підготовки ММ-презентацій з використанням Microsoft PowerPoint. Київський університет імені Бориса Грінченка, 2018. https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/ndl.io/template/rekomendacii_prezentacii%D0%B0-2018.pdf

використаних джерел (на останньому слайді).

*Вимоги до формату слайдів*¹²²: параметри сторінки: розмір слайдів має відповідати розміру екрана; орієнтація слайда – альбомна; ширина слайда – 24 см; висота слайда – 18 см; формат показу слайдів – “Демонстрація”. Графічний і текстовий матеріали розміщуються на слайдах так, щоб ліворуч і праворуч від краю слайда залишалось чисте поле шириною не менше 0,5 см

*Вимоги до вмісту слайдів*¹²³: на слайді бажано подавати: одне ключове поняття; 7-8 рядків тексту; одну діаграму з аналітичним коментарем; одну схему SmartArt; зміст презентації має відповідати дидактичним цілям та завданням. Розташування інформації на слайді – переважно горизонтальне, зверху вниз по головній діагоналі; найбільш важлива інформація має розташовуватися в центрі екрану; якщо на слайді малюнок – напис розміщується під ним.

*Вимоги до дизайну презентації*¹²⁴: використання єдиного стилю оформлення; відповідність стилю оформлення презентації (графічного, звукового, анімаційного) змісту презентації; використання для фону слайда психологічно комфортних тонів; фон має бути елементом заднього (другого) плану: виділяти, відтіняти, підкреслювати інформацію, розміщену на слайді, але не затуляти її; використання не більше трьох кольорів на одному слайді (один для фону, другий для заголовків, третій для тексту); використання анімаційних ефектів (якщо є доцільність) тощо.

Необхідно дотримуватися законів композиції, колористики та ергономіки. Їх вимоги визначають основні принципи дизайну будь-яких об'єктів, у тому числі презентацій і їхніх складових – слайдів¹²⁵.

*Вимоги до візуального і анімаційного ряду*¹²⁶: матеріал має бути переважно

---

¹²² Рекомендації щодо змісту та оформлення мультимедійних презентацій. <http://ccts.ho.ua/prepod/prezent.pdf>

¹²³ Методичні рекомендації щодо підготовки ММ-презентацій з використанням Microsoft PowerPoint. Київський університет імені Бориса Грінченка, 2018. https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/ndl.io/template/rekomendacii_prezentacii%D0%B0-2018.pdf

¹²⁴ Яворська Г. Методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи студента під час розроблення презентації до лекційного заняття. Львів: ЛНУ, 2020. https://bioweb.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/05/5_vymohy-do-prezentatsii.pdf

¹²⁵ Основні принципи дизайну презентації і слайдів. <http://surl.li/oniug>

¹²⁶ Методичні рекомендації щодо підготовки ММ-презентацій з використанням Microsoft PowerPoint. Київський університет імені Бориса Грінченка, 2018.

структурований у схемах та організаційних діаграмах; матеріал за потреби підкріплювати доречними графічними зображеннями та відео-фрагментами; цифрові дані краще представляти у вигляді таблиць та діаграм, витриманих у стриманих кольорах; давати посилання на мультимедійний зміст і хмарні дані через функцію гіперпосилання; якість зображення (контраст зображення по відношенню до фону; відсутність «зайвих» деталей на фотографії або картинці, яскравість і контрастність зображення); якість музичного ряду (ненав'язливість музики, відсутність сторонніх шумів); ефекти анімації застосовувати для акцентування уваги на визначених моментах, поетапного виведення вмісту слайду на екран, для демонстрації руху або послідовності дій.

*Вимоги до тексту*¹²⁷: стислість і лаконічність викладу; максимальна інформативність тексту; для подання текстового матеріалу використовувати шрифт з розміром не менше 20 пт, мінімально і лише у виключних випадках – 14 пт; використовувати шрифти без зарубок і не більше 1-2-х варіантів шрифтів; довжина рядка не більше 36 знаків; відстань між рядками рекомендована усередині абзацу 1,5, а між абзаців –2 інтервали; форматовувати текст по ширині, не допускати «рваних» країв тексту; підкреслення бажано використовувати лише в гіперпосиланнях.

Практика оприлюднення презентацій (для андрагогів-початківців)¹²⁸.

Підготуйте презентацію, яка має супроводжувати ваше заняття (доповідь). Повправляйтеся з доповіддю перед невеликою аудиторією, колегами та дізнайтеся їх думку про зміст і стиль презентації. Нижче перераховані питання, яким слід приділити особливу увагу:

Чи добре сприймається інформація?

---

https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/ndl.io/template/rekomendacii_prezentacii%D0%B0-2018.pdf
¹²⁷ Методичні рекомендації щодо підготовки ММ-презентацій з використанням Microsoft PowerPoint. Київський університет імені Бориса Грінченка, 2018.
https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/ndl.io/template/rekomendacii_prezentacii%D0%B0-2018.pdf

¹²⁸ Рекомендації щодо змісту та оформлення мультимедійних презентацій.
<http://ccts.ho.ua/prepod/present.pdf>

Чи є опертя на факти?

Чи зрозумілі малюнки та ілюстрації, чи достатньо ілюструють вони дану тему?

Чи не використовуєте терміни, незрозумілі аудиторії?

Чи є завершення презентації таким, що запам'ятовується?

Чи задоволені ви самі своєю доповіддю?

Можна записати репетицію свого виступу на відео з метою подальшого аналізу задля уникнення помилок.

Дотримуйтеся таймінгу – часу, який відведено для презентації. Пам'ятайте, що під час презентації небажаним є зчитування тексту зі слайдів – візуалізований і вимовний текст не повинні дублюватися.

Критерії оцінювання прзентацій¹²⁹:

1. Змістовий критерій (правильний вибір теми, знання предмета і вільне володіння текстом, грамотне використання наукової термінології, імпровізація).

2. Логічний критерій (чіткість логіко-композиційної побудови, доказовість, аргументованість тощо).

3. Мовний критерій (використання мовних (метафори, фразеологізми, прислів'я, приказки тощо) і немовних (поза, манери тощо) засобів виразності; фонетична організація мови, правильність наголосів, чітка дикція, логічні наголоси, риторика, ораторські здібності тощо).

4. Психологічний критерій (взаємодія з аудиторією (прямий і зворотний зв'язок), використання різних прийомів залучення, активізації уваги тощо).

5. Критерій дотримання дизайн-ергономічних вимог до презентації (необхідна і достатня кількість фото- і відеоматеріалів, врахування особливостей сприйняття графічної (ілюстративної) інформації, коректне поєднання фону і графіки, дизайн презентації не суперечить її змісту, відповідність усного виступу комп'ютерного супроводу, загальне враження від мультимедійної презентації тощо).

---

¹²⁹ Маньгора В.В. Лідерство і особистісний розвиток. Методичні вказівки для самостійної роботи здобувачів третього (освітньо-науково) рівня вищої освіти для денної та заочної форм навчання спеціальностей ... Вінниця: ВЦ ВНАУ, 2022. 44 с.

Есе: тематика, рекомендації щодо написання

Тематика есе

Напишіть твір-есе на одну із запропонованих тем:

1. Дисципліна «Професійна компетентність андрагога»: очікування щодо вивчення, практичне значення.
2. Андрагог: професія, покликання.
3. Вимоги до сучасного андрагога.
4. Діалоги, що відображають техніки подолання супротиву гендерній рівності в освіті дорослих.
5. Професійний стандарт за професією «Андрагог»: значення для професіоналізації педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих.
6. Специфіка функцій, цілей і змісту професійної підготовки андрагогів.
7. Спільне і відмінне у тенденціях професійної підготовки педагогічного персоналу для сфери освіти дорослих в Україні та зарубіжжі.

Рекомендації щодо написання есе

Написання есе належить до індивідуально-творчих завдань. Есе є результатом самостійної письмової реферативно-аналітичної роботи автора¹³⁰, що являє собою прозовий твір, невеликий за обсягом, з вільною композицією та яскраво вираженими персональними враженнями і міркуваннями автора щодо конкретного питання, ситуації тощо. При цьому глибоке трактування предмета дослідження не передбачається¹³¹. Мета есе полягає у розвитку таких навичок, як самостійне творче мислення і письмовий виклад власних думок¹³².

Написання есе дозволяє автору навчитися чітко й грамотно формулювати думки, структурувати інформацію, ілюструвати поняття відповідними прикладами, аргументувати викладені тези на основі використання основних категорій аналізу,

---

¹³⁰ Дроботенко М. М. Практикум з підготовки та написання есе. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2017. № 5. С. 40-46. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2017_5_11.

¹³¹ Як написати есе. 2022. <https://magistratura.com.ua/blog/yak-napysaty-ese/>

¹³² Поради з написання есе. http://csbc.edu.ua/documents/news/691_3.pdf

обґрунтування причинно-наслідкових зв'язків тощо¹³³.

Ключові відмінності есе від інших видів творів¹³⁴:

- Довільна структура (автор може слідувати власній, а не загальноприйнятій логіці: наприклад, починати з аргументів, а потім перейти до постановки проблеми)¹³⁵.

- Невеликий обсяг (орієнтовно до 5 сторінки друкованого тексту (шрифт №14).

- Чітко задана тематика. В есе досліджується одна з широких тем.

- Суб'єктивність. При написанні есе варто орієнтуватися виключно на персональний досвід та точку зору автора. Важливо максимально доступно аргументувати ставлення автора до теми.

- Метафори. При написанні есе допускається використання емоційно забарвлених образів, яскравих порівнянь, метафор. Твір можна наповнювати мрійливістю, меланхолійністю та емоціями.

- Розмовна мова. Для есе важливо створити ілюзію живої комунікації з читачем. Автор може ставити окличні та риторичні питання, дотримуватися власного неповторного стилю письма та максимально увиразнити в тексті свою індивідуальність.

- Нестандартність підходу. Від інформаційно точних праць есе суттєво відрізняється художністю, «позашаблонністю».

Види есе викладено у додатку 3.

Структура есе. Орієнтовна структура есе: вступ, основна частина (теза, аргументи, теза, аргументи, теза, аргументи), висновок. Кількість тез, аргументів залежить від теми, обраного плану, логіки розвитку думки. Думки автора есе з проблеми викладаються у формі коротких тез; думка має бути підкріплена доказами, тому за тезою слідує аргументи – факти, явища, події, професійний досвід, наукові докази, посилання на думку вчених тощо. Краще надавати два аргументи на

---

¹³³ Дроботенко М. М. Практикум з підготовки та написання есе. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2017. № 5. С. 40-46. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2017_5_11.

¹³⁴ Як написати есе. 2022. <https://magistratura.com.ua/blog/yak-napisaty-ese/>

¹³⁵ Тарнавський Д. Есе: що це таке, як написати і як не наробити помилок. 2019. <https://znaj.ua/society/283680-ese-shcho-ce-take-yak-napisati-i-yak-ne-narobiti-pomilok>

користь кожної тези: один аргумент здається непереколивим, три аргументи можуть «перевантажити» виклад, виконаний в жанрі, орієнтованому на стислість і образність¹³⁶.

Структура есе не передбачає оформлення додатків. Водночас за необхідності їх можна укласти з метою унаочнення матеріалів, які допомагають краще зрозуміти суть викладених доказів¹³⁷.

Алгоритм написання есе:

1. Уважно прочитайте тему.
2. Визначте тезу, ідею, головну думку, яку збираєтеся доводити.
3. Доберіть аргументи, що підтверджують вашу тезу: логічні докази, доводи; приклади, ситуації, випадки, факти з власного життя або з літератури; думки авторитетних людей, цитати.
4. Розподіліть підібрані аргументи.
5. Придумайте вступ (передмову) до міркування (спираючись на тему, основну ідею тексту, можливо, включивши висловлювання великих людей, крилаті вирази, прислів'я або приказки, що відображають дану проблему.
6. Викладіть свою точку зору.
7. Сформулюйте загальний висновок.

При написанні есе потрібно уникати помилок. Найбільш поширеними з них є такі:

1. Відсутність плану твору. Перед початком роботи з текстом варто визначитися з його структурою, означити кожен пункт двома-трьома реченнями. Це допоможе досягти композиційної цілісності, логічно й послідовно викласти думки, уникнути змістових повторів.

2. Зловживання цитатами. Запропонуйте ваш оригінальний погляд на ту чи ту проблему. Слідкуйте, щоб цитати підтверджували ваші думки, робіть акцент на своїх (авторських) висновках, а не навпаки. Ваші погляди можуть загубитися поміж думками відомих людей, а якщо цитат буде забагато, то есе перетвориться на

---

¹³⁶ Поради з написання есе. http://csbc.edu.ua/documents/news/691_3.pdf

¹³⁷ Методичні рекомендації з підготовки написання есе з історії України. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Кафедра історії України і методики викладання історії. [Методичні-рекомендації-з-підготовки-написання-есе-з-історії-України.pdf \(pnu.edu.ua\)](http://pnu.edu.ua)

замальовку до реферату.

3. Банальні приклади. Текст есе приверне увагу читача лише за умови, якщо замість загальновідомих аргументів буде зацентровано увагу на тих цікавих фактах, аргументах, які рідко використовуються..

4. Відсутність редагування. Після роботи над рукописом варто відкласти його на годину і потім перечитати. Оскільки граматичні та орфографічні помилки дуже псують загальне враження від тексту, слід звертати увагу на змістові повтори, розділові знаки, хибодруки тощо. Автор має перевірити текст на відповідність стилістичним нормам, правильність мовних зворотів (фразеологізмів, антонімів і синонімів) тощо

5. Відсутність висновків. Ваша позиція щодо тієї чи тієї теми в есе має бути чітко і послідовно викладена. Якщо читач вкінці тексту не зрозуміє, до яких висновків дійшли саме ви, вважайте, що завдання не виконано.

6. Відхід від запропонованої теми. Весь матеріал в авторському творі має працювати на одну тезу. Якщо буде описано різні додаткові історії, подано факти, які не стосуються теми, є ризик отримати важкий для сприйняття текст.

7. Заміна жанру. Для есе можна брати приклади з особистого досвіду. Водночас не потрібно перетворювати твір на автобіографію, біографію відомих людей, збірку цитат тощо¹³⁸.

З-поміж недоліків також можна виокремити такі: значні за обсягом вступ, передмова; «довгі» фрази, речення; перевантаження науковими термінами, поясненнями, фразами, даними тощо; зайва деталізація другорядної інформації¹³⁹.

Отже, необхідно дотримуватися логічності викладу думок, добирати правильні й однозначні аргументи і водночас не використовувати зайві слова, не допускати фактологічних, орфографічних та інших помилок¹⁴⁰.

Порядок та критерії оцінювання есе. При оцінюванні означеного виду роботи до уваги беруться: вміння сформулювати проблему та самостійно обґрунтувати її

---

¹³⁸ Годік К. 7 поширених помилок при написанні есе. 2020. <http://surf.li/onbbs>

¹³⁹ Дроботенко М. М. Практикум з підготовки і написання есе. Київ, 2018. <https://www.pedagogic-master.com.ua/Drobotenko.pdf>

¹⁴⁰ Тарнавський Д. Есе: що це таке, як написати і як не наробити помилок. 2019. <https://znaj.ua/society/283680-ese-shcho-ce-take-yak-napisati-i-yak-ne-narobiti-pomilok>

значення; критична оцінка наявних точок зору; здатність встановлювати зв'язки між ключовими проблемами; здатність вивчати різні підходи, формулювати авторське бачення проблеми і шляхів її розв'язання.

Основні критерії оцінки есе¹⁴¹:

Знання та розуміння початкового матеріалу:

- чіткість та повнота визначень основних понять;
- відповідність понять обраній темі.

Аналіз та оцінка інформації:

- грамотність проведення аналізу;
- рівень використання прийомів порівняння та узагальнення для аналізу

взаємозв'язків понять та явищ;

- діапазон інформаційного простору.

Побудова тез:

- чіткість, ясність і виразність тез;
- логіка структурування аргументів.

Відповідність отриманих результатів та їх інтерпретація жанру есе:

- наявність авторських суджень;
- самостійність виконання роботи.

Відповідність вимогам оформлення.

Есе має на меті реалізувати творчий потенціал через діагностику продуктивної, пізнавальної діяльності здобувача, який вміє аналізувати, міркувати, порівнювати, висловлювати власну думку, шукати альтернативу, формулювати висновки тощо.

---

¹⁴¹ Методичні рекомендації до виконання науково-дослідної роботи та оформлення її результатів. Київ: ДДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», 2013. https://ua.kursoviks.com.ua/metodychni_vkazivky/article_post/2208-osoblivosti-napisannya-ta-oformlennya-yese-kneu

Дослідницькі завдання, запитання для дискусій

Дослідницькі завдання

1. Розробіть алгоритм формування комунікативної компетентності андрагога, зважаючи на індивідуальні особливості, переконання й досвід педагогічного спілкування.

2. Обґрунтуйте умови формування професійної «Я-концепції» андрагога.

3. Чи залежить економічний розвиток держави від стану освіти дорослих і навпаки?

4. Опрацюйте статтю К.Д. Ушинського «Про користь педагогічної літератури» (1857)¹⁴². Які судження про роль педагогічної науки в успішності педагогічної діяльності актуальні для професійної діяльності андрагога?

Запитання, завдання для дискусій

1. Чи можлива діяльність андрагога без чіткого уявлення про її мету?

2. У чому полягає місія андрагога?

3. Сформулюйте універсальні принципи андрагогічно орієнтованої професійної діяльності педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих.

4. Складіть «Табу андрагога» (початкова фраза – «В освітньому процесі, спрямованому на особистісно-професійний розвиток дорослих осіб, я ніколи не буду...»).

5. На основі знань про ролі та функції андрагога, з урахуванням досвіду професійної діяльності, прокоментуйте висловлювання Джона Леббока, британського енциклопедиста, банкіра, політика, археолога, біолога, письменника-мораліста: «Для успіху в житті вміння спілкуватися з людьми є набагато важливішим, ніж наявність таланту». Обґрунтуйте Вашу позицію у контексті комунікативної компетентності андрагога.

6. Прочитайте легенду: *Відома давня легенда про майстрів, які приносили*

---

¹⁴² Ушинський К.Д. Про користь педагогічної літератури. 1857. Б. м., б. в. http://www.ni.biz.ua/3/3_19/3_193941_kd-ushinskiy-o-polze-pedagogicheskoy-literaturi.html

каміння на місце запланованого будівництва. Коли одного з них запитали, що він робить, той сказав: «Хіба не бачите, я тягаю каміння». Другий на це запитання відповів: «Я стараюся заробити собі на хліб». Третій відповів: «Я будую дім, де житимуть люди».

Поясніть причину відмінностей у відповідях майстрів. Чим зумовлено означене явище?

7. «Привітність і ввічливість – найкращі засоби боротьби з нечемністю» (Іржі Томан). Висловіть свою думку щодо цитати. Змодельуйте декілька мовленнєвих ситуацій у професійній діяльності андрагога (у форматі діалогу) на підтвердження/спростування цієї тези.

8. Обґрунтуйте актуальність неперервної освіти андрагога.

9. Лекції (виступи) яких відомих митців, науковців, громадських діячів, політиків, бізнесменів ви б хотіли прослухати й чому? Якими є Ваші очікування щодо цих виступів у контексті впливу на вас як андрагога?

Підтвердіть або спростуйте судження (відповідь аргументуйте):

1. У широкому розумінні компетентність трактується переважно як ступінь соціальної та психологічної зрілості людини, що передбачає певний рівень психічного розвитку особистості, психологічну готовність до певного виду діяльності та забезпечує індивіду можливість успішно функціонувати в суспільстві й інтегруватися в нього. У вузькому розумінні це поняття розглядається як діяльнісна характеристика, міра інтегрованості людини в діяльність, що передбачає певну світоглядну спрямованість особистості, ціннісне ставлення до діяльності тощо.

2. За Юнгом, багато педагогів вважають себе здатними до виховання інших, але при цьому самі не є особистостями. Спостерігається такий парадокс: фахівець, який здобув педагогічну освіту, «вже приречений бути компетентним» у навчанні й вихованні інших, хоча невідомо, якою особистістю він є сам і чи буде він впродовж життя розвивати власну індивідуальність. Тому цікавою є думка, що педагогів можна розрізняти як тих, хто здобув педагогічну освіту за професією, і

тих, хто здійснює професійну діяльність за покликанням. Педагог-професіонал, за Юнгом, це той, хто став ним за покликанням, і свій професійний шлях розглядає як шлях розвитку й саморозвитку. Це шлях пошуку і творчого «самостворення»¹⁴³.

3. Будь-який фахівець, який працює у сфері освіти і навчання дорослих, є андрагогом.

4. Андрагог є й виконавцем адміністративних, методичних та інших розпоряджень й рекомендацій, й професіоналом, готовим і спроможним (у педагогічних цілях) виходити за межі нормативних вимог.

5. Андрагог має виконувати свою місію з повагою до життя, гідності та особистості кожного здобувача освіти.

6. Дотримання етичних принципів сприяє розв'язанню професійних завдань відповідно до етичних норм, захист законних прав учасників освітнього процесу.

7. Педагогічна модель навчання, на відміну від андрагогічної, передбачає здобуття освіти для вирішення важливої життєвої проблеми й досягнення конкретної життєвої мети. У цій моделі учневі/студентові належить провідна роль у процесі навчання, тобто він постає як суб'єкт навчання.

8. Необхідною умовою неперервної освіти андрагога є вміння вчитися впродовж життя, що передбачає здатність до пошуку та засвоєння нових знань, набуття нових умінь і навичок, організації навчання (власного і колективного), зокрема через ефективне керування ресурсами та інформаційними потоками, вміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення, вибудовувати освітньо-професійну траєкторію, оцінювати власні результати навчання тощо.

9. Креативність є однією з важливих вимог до андрагога, що ґрунтується на сформованості нестандартного мислення, володінні інноваційною освітньою стратегією й тактикою, гнучкості в адаптації до змін у змісті, умовах професійної діяльності тощо.

---

¹⁴³ Сисоєва С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник. К.: ВД «ЕКМО», 2011. С. 76

Тестування (фрагменти)

«Компетентність» і «компетенція» є:

- а) синонімічними поняттями;
- б) взаємозумовленими поняттями;
- в) поняттями, що мають певні відмінності у тлумаченні;
- г) протилежними за сутністю поняттями.

Динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність – це:

- а) професіоналізм;
- б) компетентність;
- в) професійна компетентність;
- г) професійна мобільність.

Єдність теоретичної і практичної готовності педагогічного персоналу здійснювати професійну діяльність у сфері освіти дорослих уособлює:

- а) професійну компетентність андрагога;
- б) педагогічну майстерність;
- в) загальнокультурну компетентність андрагога;
- г) професіоналізм андрагога.

Освітньо-кваліфікаційний рівень, досвід роботи і рівень володіння спеціальними знаннями, вміннями й навичками визначають:

- а) рівень професійного розвитку;
- б) рівень професіоналізму фахівця;
- в) рівень сформованості професійної компетентності фахівця;
- г) рівень професійної майстерності фахівця.

Теоретична компетентність (сукупність загальних і спеціальних знань, якими володіє фахівець у певній професійній сфері); практична компетентність (сукупність практичних навичок, якими володіє фахівець); професійно-важливі якості особистості (властивості особистості, сукупність яких є потенційними або актуальними здібностями до професійної діяльності); мотивація професійного

вдосконалення (сукупність мотивів, які спонукають особистість до вдосконалення професійної діяльності) є складниками:

- а) професійної досконалості;
- б) професійного розвитку;
- в) професійної майстерності;
- г) професійної самореалізації.

Професійна позиція андрагога зобов'язує його ... .

- а) бути в освітньому процесі нейтральним, без чітко вираженої позиції;
- б) брати на себе відповідальність за розв'язання проблемної ситуації, доводити її вирішення до логічного завершення;
- в) не брати на себе відповідальність за розв'язання проблемної ситуації, не доводити її вирішення до логічного завершення;
- г) частково (ситуативно) брати на себе відповідальність за розв'язання проблемної ситуації і доводити її вирішення до логічного завершення.

Мотивами, потребами, ідеалами, схильностями, ціннісними орієнтаціями вирізняється такий компонент педагогічної майстерності, як:

- а) педагогічні знання;
- б) педагогічні здібності;
- в) гуманістична спрямованість;
- г) педагогічні вміння.

Сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, якостей, трудового досвіду й норм поведінки, що забезпечують успішність професійної самореалізації з певної професії – це:

- а) освітньо-кваліфікаційна характеристика фахівця;
- б) професійно-педагогічна підготовка;
- в) професійна компетентність;
- г) педагогічна майстерність.

Здатність андрагога реагувати на зміни вимог ринку праці, умов праці для розвитку й реалізації власних можливостей у нових ситуаціях – це:

- а) професіоналізація;
- б) професійна адаптація;
- в) професійна мобільність;
- г) перепідготовка.

Усвідомлена, запланована й саморегульована самостійна пізнавальна діяльність особистості, спрямована на гармонійний розвиток та задоволення пізнавального інтересу – це:

- а) самовиховання;
- б) самовдосконалення;
- в) самоосвіта;
- г) саморозвиток.

Професійні ролі викладача (експерт, організатор, співавтор освітніх програм, наставник, консультант, фасилітатор) найбільш притаманні такій моделі навчання:

- а) моделі інтенсивного навчання;
- б) педагогічній моделі навчання;
- в) андрагогічній моделі навчання;
- г) дослідницькій моделі навчання.

Імідж андрагога – це:

- а) авторитетність особистості;
- б) престижність професії у суспільстві;
- в) образ, знакова характеристика особисті педагога, що має зовнішні прояви і внутрішній зміст, що суттєво відрізняє його від колег;
- г) символ, що відображає спрямованість особистості андрагога.

Стала особистісна якість андрагога, що виявляється у здатності до співпереживання, співчуття та гуманних вчинків стосовно будь-яких осіб, які потребують підтримки:

- а) емоційність;
- б) емпатійність;
- в) інноваційність;
- г) моральність.

Саморозвиток андрагога уособлює:

- а) набуття професійного досвіду;
- б) готовність до співпраці в команді;
- в) процес активної, послідовної, прогресивної і незворотної якісної зміни психологічного статусу особистості, можливий на певному ступені вікового розвитку, за умови сформованості механізмів саморегуляції;
- г) здатність до інноваційної діяльності.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аніщенко О. В. Професійна компетентність андрагога: навчальна програма підвищення кваліфікації наукових, науково-педагогічних, педагогічних працівників, представників громадських організацій. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. 34 с. ISBN 978-966-189-624-5
2. Афанасьєв М.В., Полякова Г.А., Романова Н.Ф. та ін. Тренінгове навчання в закладі вищої освіти: навчально-методичний посібник / За заг. ред. Афанасьєва М.В. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. 323 с.
3. Баніт О. В., Коваленко О. Г., Котирло Т. В., Піддячий В. М., Самко А. М., Шарошкіна Н. Г. Тренінги з розвитку професійної компетентності андрагогів: [практичний посібник]. Київ: ІПОД імені Івана Зязюна НАПН України, 2021. 407 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731546>
4. Близнюк Т. Цифрові інструменти для онлайн і офлайн навчання: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. 64 с.
5. Волярська О. С. Розвиток професійної компетентності економічно активного населення: андрагогічний аспект: практичний посібник. Київ: ІПОД НАПН України, 2018. 160 с. <https://lib.iitta.gov.ua/710502/>
6. Гуляєва М. Зміст підготовки фахівців освіти дорослих в Україні (з урахуванням німецького досвіду). Edukacja Zawodowa i Ustawiczna. 2019. №4. http://www.aps.edu.pl/media/3404588/35_eziu_4-2019_m_gulaieva.pdf
7. Зайченко І.В., Теслюк В.М., Каленський А.А. Основи педагогічної майстерності та етика викладача вищої школи: підручник. За ред. І.В. Зайченка. Київ: Ліра-К, 2017. 484 с. <https://lira-k.com.ua/preview/12231.pdf>
8. Коркішко А.В. Педагогічні умови формування професійного іміджу майбутніх магістрів педагогіки вищої школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Слов'янськ: ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», 2018. 357 с.
9. Лугова В.М. Формування професійного іміджу викладача в закладах вищої освіти. Адаптивне управління: теорія і практика : електронне наукове фахове видання. Сер. Педагогіка. 2019. Т. 6, №11.

<https://amtp.org.ua/index.php/journal/issue/view/14>.

10. Лук'янова Л. Б. Концепція підготовки педагогічного персоналу до роботи з дорослими. Київ: Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2022. 28 с.

11. Матійків І.М. Основи тренерської майстерності: навч.-метод. посібник / За заг. ред. А.І. Якиміва. Львів: Манускрипт, 2012. 392 с.

12. Методика проведення тренінгів з розвитку професійної компетентності андрагогів: методичні рекомендації / Баніт О. В., Коваленко О. Г. Київ: ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України, 2022. 104 с.

13. Методичні вказівки до вивчення навчальної дисципліни «Професійний імідж педагога-андрагога» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за освітньою програмою «Педагогіка вищої школи» спеціальності 011 Освітні педагогічні науки денної та заочної форми навчання / Уклад.: С.Д. Фатальчук, А.В. Коркішко. Слов'янськ, 2020. 95 с.

14. Методичні рекомендації з проведення тренінгових занять для підготовки освітнього персоналу до розвитку організаційної культури в умовах соціальної напруженості / Л.М. Карамушка, О.В. Креденцер, К.В. Терещенко [та ін.]; за ред. Л.М. Карамушки. К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. 49 с. <http://lib.iitta.gov.ua/712898/>

15. Підготовка педагогічного персоналу до роботи з дорослими у закладах формальної і неформальної освіти: анотований бібліографічний покажчик. Укл.: Аніщенко О. В., Калюжна Т. Г., Котирло Т. В., Радомський І. П. За ред. Аніщенко О. В. Київ: ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України, 2022. 282 с.

16. Тимчук Л. І. Силабус навчальної дисципліни «Теорія і практика освіти впродовж життя». Чернівці: ЧНУ імені Юрія Федьковича, 2021. <http://surl.li/ehvvh>

17. Холковська І.Л., Волошина О.В, Губіна С.І. Основи педагогічної майстерності: практикум. Вінниця: Твори, 2019. 240 с.

18. Шоробура І.М. Тренінги з освітнього менеджменту: навч. посіб. Хмельницький: ФОП Мельник А.А., 2018. 242 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Класифікація вікових меж дорослості за різними авторами¹⁴⁴

№ п/п	Автор класифікації	Вікові межі дорослості		
		Рання дорослість (в роках)	Середня дорослість (в роках)	Пізня дорослість (в роках)
1.	Е. Еріксон	25-45	40(45)-60	понад 60
2.	Д. Біррен	17-25	25-50	50-75
3.	Д. Бромлей	21-25	25 -40	40 -55
4.	В. Бунак	<i>Дорослий вік</i> I пер. 22-28 (ч.) 21-26 (ж.) II пер. 29-35 (ч.) 27-32 (ж.)	<i>Зрілий вік</i> I пер. 36-45 (ч.) 33-40 (ж.) II пер. 46-55 (ч.) 41-50 (ж.)	
5.	Ш. Бюллер	25-45	–	45-65
6.	Д. Векслер	20-35	36-45	46-53
7.	В. Гінзбург	24-40	–	45-50
8.	Ж. Годфруа	20-40	–	40-60
9.	Є. Ільїн	21-25	25-40	40-45
10.	Ю. Карандашев	20-28	29-35	36-44
11.	Г. Крайг, Д. Бокум	20 до 40	40 до 60	від 60
12.	Д. Левінсон	17-45	45-60	від 60
13.	В. Моргун	19-28 (молодість) 29- 45 (дорослість)	46-60 (зрілість)	від 61 (старість)
14.	А. Реан	20-40	40-60	від 60
15.	М. Савчин, Л. Василенко	20-40	–	40-60
16.	І. Слободчиков	19-28(31)	32-61	від 62
17.	О. Солдатова	20 (21)-30	31-40	41-55 (60)
18.	Л. Яновська	25-35	35-45	45-60
19.	В. Ямницький	20 – 37	38 – 60	–

¹⁴⁴ Помилуко В.Ю. Психологія розвитку ключових компетентностей у дорослому віці: дис. ... дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2020.

Додаток 2

Основні особливості есе¹⁴⁵

Обсяг

Рекомендовано обмежуватися 1000 слів, що становить приблизно 3,5 сторінки друкованого тексту 14 шрифтом.

Точка зору

Варто орієнтуватися виключно на персональний досвід та точку зору. Важливо аргументувати саме власне ставлення до теми.

Метафори

Допускається використання емоційно забарвлених образів, яскравих порівнянь та метафор. Твір можна наповнювати мрійливістю та емоціями.

Мова

Можна ставити окличні та риторичні питання, дотримуватися власного неповторного стилю письма та максимально інтегрувати в текст свою індивідуальність.

Підхід

Есе відрізняється від рефератів своєю художністю та відкритістю до нового: неординарні заголовки, влучно підібрані цитати та ін.

Тематика

Має бути чіткою. В есе досліджується одна з широких тем, яку ви обираєте самі. Теми для есе можуть бути найрізноманітнішими.

¹⁴⁵ Як написати есе. 2022. <https://magistratura.com.ua/blog/yak-napysaty-ese/>

Додаток 3

Види есе¹⁴⁶

1. *Argumentative Essay or For and Against Essay* – особливий вид есе, в якому автор висвітлює інформацію з обраної теми, наводить аргументи на підтвердження (докази) вказаної тези або знаходить аргументацію «проти» – висвітлює протилежні ідеї, точки зору тощо. Означене есе спрямоване на перевірку та оцінювання здібностей та навичок мислити логічно та зв'язано. Аргументивне есе можна класифікувати так: *аналітичне* – підтверджує або спростовує ідею (концепцію) за допомогою проведення аналізу, оцінюючи кожний її складник; *роз'яснювальне* – пояснює ідею, концепцію автора для читача; *дискусійне* – розкриває ідею через приклади, подані в уявній дискусії. Часто розпочинається з помилкового посилання («кажуть, що страус ховає голову у пісок»).

2. *Opinion Essay* – такий вид есе, під час написання якого необхідно висловити та аргументувати власну думку щодо суперечливого (запропонованого, обраного) питання. На відміну від аргументивного виду есе, аргументами не обов'язково повинні та можуть бути факти, статистика, посилання на авторитетні видання. Аргументи можуть наводитися з особистого досвіду або досвіду знайомих. Такий вид есе є більш емоційним.

3. *Persuasive Essay* – есе-переконання, основною метою якого є прагнення переконати читача у тому, що точка зору автора вірна. Як свідчить аналіз окремих джерел, *Persuasive Essay* і *Argumentative Essay* є синонімами, тому що у будь-якому разі автору потрібно переконати читача, а це неможливо без наведення аргументів. Однак відмінність полягає в поставленій автором меті. Основна мета *Persuasive Essay* – це прагнення переконати читача, незалежно від кількості та якості аргументів зі власної точки зору. Основною ціллю аргументивного есе є винесення на обговорення тези, розгляд автором негативних і позитивних сторін (*pros and cons*), вдало аргументуючи їх.

4. *Research Essay* – це есе-дослідження. Його можна порівнювати з курсовою чи дипломною роботою студентів вищої професійної освіти. Здбувач обирає тему дослідження, порівнює, аналізує, формулює власні висновки.

5. *Scholarship essay*. Метою такого есе є прагнення представити себе з кращого

---

¹⁴⁶ Дроботенко М. М. Практикум з підготовки та написання есе. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2017. № 5. С. 40-46. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2017_5_11.

боку для отримання гранту, проходження співбесіди під час влаштування на роботу тощо.

6. *Response Essay (Reaction Essay)* – це літературний вид есе. Являє собою відгук на прочитаний літературний твір, побачений фільм, театралізовану виставу тощо.

7. *Compare and contrast essay* – есе-порівняння, метою написання якого постає порівняння будь-яких об'єктів. Цей вид нагадує рекламні огляди, які пропонують на огляд один і той самий предмет обговорення, однак із відмінностями (функціональні характеристики, різні умови використання, переваги тощо).

8. *Analysis / Interpretation essay* – есе-осмислення, тлумачення. Пропонується цитата з кількох речень, яку потрібно інтерпретувати, висловивши власну точку зору. Такий вид есе подібний до *Opinion Essay*.

9. *Process Essay* – «есе процесу». Мета написання даного виду есе – навчити особу конкретним діям, дати поради при виконанні певних дій.

Навчальне видання

Аніщенко Олена Валеріївна

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ АНДРАГОГА

методичні рекомендації

Авторська редакція

Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України,
м. Київ, вул. М. Берлинського, 9.